

Çanakkale Cephesi Hava Harekâtının SWOT ve PEST Analizi Yöntemi ile İncelenmesi

Osman YALÇIN*

Öz

Birinci Dünya Savaşı, Avrupa'da açılan Batı Cephesinde hızlı başlamış olmasına rağmen bir süre sonra kilitlenmiştir. Batı Cephesinde Almanların yüklerini hafifletmek, savaştığı güçlerin bir kısmını Doğu Cephesine yönlendirmek düşüncesi de Osmanlı cephesinin faaliyete geçmesinde etkili olmuştur.

Çanakkale Cephesinde sıcak temas İtilaf güçleri donanması tarafından 3 Kasım 1914 tarihinde Seddülbahir ve Kumkale tabyalarını bombardıman etmeleri ile başlamış ve Türk ordusu 5'i subay 81 şehit vermiştir.

*Çanakkale Cephesi Türk tarihinde kara, deniz ve hava birliğinin ortak ve etkin olarak görev yaptıkları ilk müşterek harekâttir. Diğer taraftan müttefiklerin ortak harekâtı olarak tanımlanan birleşik harekât kapsamında da Türk hava unsurunun tarihte görev aldığı ilk harekattir. Bu bakımdan birçok ilkle-
rin yaşandığı bir savaş olmuştur. Cephe ulusal ve uluslar arası alanda bütün boyutlarıyla (askeri, siyasi, ekonomik, stratejik, demografik) halen tartışılmaya ve araştırılmaya devam etmektedir. Tarih metodolojisi açısından çok kullanılmamakla birlikte bu çalışmada SWOT ve PEST analizi ile cephenin değerlendirilmesi yapılmıştır.*

Yapılan analizlerle konunun baskın ve zayıf tarafları ile tarafların fırsatları ve kendilerine yönelik tehditlerin incelenmesi yapılırken, diğer taraftan bu cephede politik, ekonomik, sosyal ve teknolojik durumun mukayesesi yapılmaya çalışılmıştır. Belki çalışmada PEST analizine inovatif ve demografik unsurun da ayrıca ilave edilmesi anlamlı olacaktı. Ancak bu çalışmada bu iki başlık diğer başlıklar içerisinde yer almıştır.

* Yrd. Doç. Dr., Hava Öğretmen Yarbay, Hava Harp Okulu, Dekanlık, Sosyal Bilimler Anabilim Dalı Başkanı, o.yalcin@hho.edu.tr.

Çanakkale Cephesi Türk tarihi ve dünya tarihi için önemli olmuştur. Günümüzde savaşın yaşandığı bölgeye yapılan ziyaretler ile Türkiye'de milli birlik ve beraberliğe katkı sağlarken, 100 yıl önce savaşan taraflara barışın ferahlığını sunmayı sürdürmektedir.

Anahtar Kelimeler: PEST, SWOT, Çanakkale, Birinci Dünya Savaşı, havacılık

Anlalysis of Gallipoli Battle through SWOT and PEST

Abstract

Although it started fast in the West Front in Europe, WWI stuck at some time. The idea of cutting the burden on Germans in the West Front and directing some of the power they fight against towards the East Front also had an effect on triggering Ottoman Fronts to activate.

First touch in Gallipoli Battle occurred in November 3, 1914 in Seddülbahir and Kumkale when the Allies bombarded the bastions. The Turkish Army lost 81 martyrs 5 of whom were officers.

Gallipoli Battle is the first battle when land force, navy, and air force fought jointly in Turkish history. It is also the first time when Turkish air force took responsibility in a joint operation with other allies. Therefore, this battle was unique in that there were many things happening first time in history. The battle is still under scrutiny in terms of military, political, economics, strategical, futurist, and demographic issues, etc. In this study, the battle was analyzed through SWOT and PEST which are actually rare in the methodology of history.

In the analyses, strengths and weaknesses of the issue has been handled. Moreover, comparison of political, economical, social, and technological aspect of the issue have been analyzed as well. Innovation and demographic aspects could have been also included in the study but these two sub-headings are the topics of another study.

Gallipoli Battle is important in terms of both Turkish and world history. With the visits to the battle area, patriotic feelings and unity in Turkey is promoted while the peaceful atmosphere of peace is portrayed to those who participated in the battle some 100 years ago.

Keywords: PEST, SWOT, Gallipoli, WWI, aviation

Giriş

Çanakkale Savaşı, tam bir trajedi ve insanlık dramı olarak anılmıştır.¹ Cephe açıldığı zaman asker arasındaki bir söylenti, İngilizlerin Çanakkale'yi bugün yarın zapt edecekleri, Gelibolu'nun ötesinin düzlük olduğu, bir iki gün içinde İstanbul'un alınarak Rusya ile birleşileceği, Rusya'nın askeri yönden destekleneceği, Rusya'nın ise Almanya ve Avusturya'yı istila edeceği şeklindeydi.² Savaşın Osmanlı ve İngiltere arasında kısa kalmadan sona ereceği bekleniyordu. Bu savaşta İngiltere sömürgesi altındaki Müslüman, Sih ve Gurkaları cepheye aldatarak getirmiştir. Türkler askerlere çok kötü davranan ve esirlere işkence yapan insanlar olarak tanıtılmıştır.³ Oysa Fransız ve İngilizlerin; Mısır, Sakız ve Mondros'a sevk ettikleri Türk zabitan ve erata yönelik kötü muamelesi o dönemde önemli sorunlardan birini oluşturmuştur. Osmanlı İmparatorluğu durumun düzeltilmediği takdirde aynı muamelenin karşı esirlere de yapılacağı tehdidini yapmak zorunda kalmıştır.⁴ Özellikle batılı ülke ordularında bulunan bazı Müslümanlar, "Biz burada harp etmeyiz. Çünkü bizim Hükümdarımız buradadır." diyerek isyan etmişlerdir. Fransızların, Senegal ve Sudanlıları Almanlara karşı savaşıcağınız diye Türklerin karşısına çıkarmaları da kısa süre sonra anlaşılmış olduğundan, bu askerler Türklere karşı savaşmak istememiştir.⁵ Türkleri; esirleri kesen caniler olarak anlatan İngiliz ve Fransız ordularının yalanı daha cephedeyken ortaya çıkmıştır. Çanakkale Savaşı, Türk ordusu tarafından Mehmet Akif'in ifadesiyle göklerde yüzlerce tayyarenin ölüm yağdırdığı bir harp olmasıyla da teknolojiyi her iki tarafın kullandığı bir savaş olmuştur.⁶ Oysa Fransız Harp Akademisinde Satrtejist Prof. Dr. Ferdinand Foch; "Havacılık spor olarak iyidir. Fakat bir harp vasıtası olarak ehemmiyeti ise sıfırdır." diyordu.⁷ İngiliz General Haig de 1914'de şöyle diyordu: "Beyler, hiçbirinizin, uçakların savaş zamanında keşif maksadıyla kullanılmasının yararlı olabileceği hususunu düşünecek kadar aptal olmadığınızı umarım. Komutan için keşif yoluyla bilgi almanın bir yolu vardır ve bu da süvarinin kullanılmasıdır"⁸ Bundan 3 yıl kadar sonra başka bir İngiliz general olan Jan Smuts ise; "Düşmanı havada mağlup etmez ve savaşı düşmanın kalpgahına götürmezsek O'nun Londra'da bulunan bizlerle ilgili geniş çapta planlar yaptığından şüpheleniz olmasın." demiştir.⁹

1 A.Mete Tuncoku, *Anzakların Kaleminden Mehmetçik Çanakkale 1915*, AAM, Ankara 2005, s. 101, 184.

2 Ahmet Tetik-Y.Serdar Demirtaş-Sema Demirtaş, *Çanakkale Muharebeleri'nin Esirleri-İfadeler ve Mektuplar-Cilt-I*, Genkur.Bsm., Ankara 2009, s.V.

3 Tuncoku, *Anzakların Kaleminden Mehmetçik*, s. 39, 89.

4 BOA, DH.EUM.5.Şb., Dosya Nu.:17, Gömlek Nu.:46, Tarih:26 Za 1333.

5 Tetik-Demirtaş, *Çanakkale Muh.Esirleri-İfadeler ve Mektuplar*, c. I, s.VII.

6 Mehmet Akif Ersoy, Safahat.

7 Yaşar Aksan, *Çanakkale*, Bizbize Yay., Ertem Matbaası, Ankara 2007, s.420.

8 Mehmet Erdoğan, *Hava Gücü ve Savaş*, Genkur.Bsm., Ankara 1986, s.32.

9 Erdoğan, *Hava Gücü ve Savaş*, s. 36.

Nitekim Almanlar 13 Haziran 1917'den itibaren Londra'ya yönelik hava akınları düzenlemeye başlamışlardır.¹⁰ Çanakkale Cephesi'nde teknolojik fark savaşta kazanılan başarının nişanesi olan madalyaların imalatının nerede daha iyi yapıldığı konusunda bile etkiliydi. Madalyaların ham malzemelerinin İstanbul'dan gönderilerek dökümün Viyana'da yapılması bu bakımdan dikkate değer bir durumdur.¹¹ Bu bir bakıma teknik imkanların Avusturya'da daha iyi olduğu anlamına gelmekteyse de bir başka açıdan da Osmanlı İmparatorluğunun sanayi devrimi sonrası gücünü kademeli olarak nasıl kaybettiğinin hikayesidir.

Osmanlı İmparatorluğunun Avrupa'ya açılmasında ilk adım Çanakkale olurken, Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulması öncesi birçok tarihi olay yine burada yaşanmış, tarihi kişilikler burada ortaya çıkmıştır. Çanakkale Savaşı, Türk harp tarihi bakımından yüz binlerce zayıfatın ötesinde, cephane sandıklarının karyola, koyun postunun yatak ve bir asker kaputunun yorgan vazifesi¹² gördüğü bir hayat stiline de hikâyesidir.

20. yüzyıl harpleri hava kuvvetlerinin, harbin sonuçlarına tesiri yönüyle ayrıca incelenmelidir. Kanatların askeri organizasyonlarının bir parçası olduktan sonra meydana gelen her muharebede doğrudan ve dolaylı etkileri olmuştur. Bu çalışmada harp tarihi yazımında yerli yerine konulamayan bir örnekleme incelenmiştir. Çanakkale Cephesi, Türk tarihinin önemli bir dönemeci olarak genel bir kabul görmesine rağmen burada harbin gidişatına önemli tesiri olan hava harekâtı günümüze kadar yeterince incelenememiştir. 2010 yılında Çanakkale 18 Mart Üniversitesi ve ATASE Daire Başkanlığı tarafından icra edilen sempozyumda konu hava harekâtı boyutuyla incelenmiştir. Çanakkale Hava Harekâtı; sempozyumlarda konu başlıkları, bilimsel çalışmalar, kitaplar, filmler, belgeseller, harekât analizi, insanların psikolojik açıdan etkilendikleri durum, teknolojik mukayeseler ve daha birçok metodla üzerinde durulması gereken geniş kapsamlı bir olaydır. Buradan hava harekâtı kapsamında da alınması gereken birçok dersler vardır. Bu çalışmada Çanakkale Cephesinde uçakların, kara ve deniz harekâtına katkısı incelenmiştir.

Çalışmada yöntem olarak iki analiz kullanılmıştır. SWOT ve PEST analizi ile Çanakkale Cephesinde tarafların durumuna yönelik bilgiler verilmiş ve sonuçlar çıkarılmıştır. Yöntem olarak iktisat ve işletme bilim dallarında yoğun olarak kullanılan mezkûr analizlerin alt başlıkları tarih biliminde de kullanılmaktadır. Bu çalışmada ise tanımlı ve alt başlıkları belirli analizler isim olarak kullanılmıştır.

10 İsmail Kayabalı-Cemender Aslanoğlu, *Türk Kültürü Aylık Dergisi Hava Kuvvetleri Sayısı*, Sayı:116, Yıl:10, Haziran 1972, Ayyıldız Matbaası, Ankara, 1972, s. 493(29); Erdoğan, *Hava Gücü ve Savaş*, s. 72.

11 BOA, DH.İ.U.M.EK., Dosya Nu.: 82, Gömlek Nu.:18, Tarih:05 C 1335.

12 Recep Şükrü Apuhan, *Çanakkale 1915*, Timaş Yay., İstanbul 2007, s. 209.

1. Boğazların Osmanlı İmparatorluğu'nda Durumu

Osmanlı İmparatorluğu'nun Rumeli'ye geçişinde Çanakkale Boğazı'nın ayrı bir önemi vardır. Orhan Gazi'nin oğlu Süleyman Paşa'nın, Rumeli'nin fethinde atlama noktası Çanakkale olmuş ve Çimpe Kalesi Rumeli'ndeki ilk Osmanlı toprağı olarak denetim altına alınmıştır. Bizans İmparatorluğu ile yaşanan sorunlarda yaklaşık 62 kilometre uzunluktaki Çanakkale Boğazı, Osmanlı İmparatorluğu için Rumeli'ne atlama yeri olmuştur. İstanbul'un kuşatması ve son olarak İstanbul'un Fethi öncesi Çanakkale'de yapılan kaleler fethetme katkı sağlamıştır.

Osmanlı İmparatorluğunun güçlü dönemlerinde Çanakkale girişi zaman zaman diğer devletler tarafından tutularak Osmanlı İmparatorluğu sıkıntıya düşürülmeye çalışılmıştır. Bunlardan ilki Girit Seferi(1645-1669) esnasında Venediklilerin boğaz girişini kesmeleridir. İkinci bir gelişme ise 1807 yılında İngilizlerin yine Boğaza girmeleri İstanbul'u oldukça rahatsız etmiştir. Ancak Osmanlı İmparatorluğu kısa bir tereddütten sonra İngiliz donanmasına karşı tedbir almaya başlamıştır.¹³ Halkın da galeyana gelerek savunma mevzileri oluşturmaya başlaması ile Yedikule'den Sarayburnu'na, Kadıköy'den Üsküdar'a bütün kıyılarda istihkâmlar kazılmıştır. Osmanlı donanması güçlendirilmiştir.¹⁴ Yalnızca törenlerde ve bayramlarda top sesleri duyan Sultan III. Selim başta olmak üzere, Osmanlı İmparatorluğu ciddi tedbirler almıştır. Türklerin ani saldırısı karşısında kayıplar veren İngilizler çekilmek zorunda kalmıştır.¹⁵ İngilizler 1807'de isteklerini silah zoruyla Osmanlı İmparatorluğuna kabul ettirmeyi ümit ederken, büyük bir hayal kırıklığı ve mağlubiyetle perişan olarak Çanakkale'yi terk etmiştir. Yüzyılın başında da 1908 yılında Girit önlerinde Çanakkale'yi geçme çalışmaları yaparlar. 1914-1915 yıllarında yapılan çıkarma harekâtının esasları daha öncelerine dayanmaktadır. 1915 yılında Boğazı zorlamalarında geçmişte (1807) İstanbul önlerine gelmelerinin etkisi olup olmadığı hususu dikkate değer bulunmaktadır. 28 Ocak 1915 İngiliz Harb Meclisinin Boğazların geçilmesi kararına tarihteki deneyimlerinin etkilerinin olabileceği değerlendirilmektedir.

1833 yılında Ruslarla yapılan Hünkâr İskeleyi Antlaşması ile Mısır'a karşı Rusların desteğinin alınması Avrupa'da rahatsızlığa neden olmuştur. Bu gelişmeler üzerine Avrupalı devletler zedelenen çıkarlarını korumak için sorunu uluslararası alana taşımışlardır. Takiben Londra Konferansı ile Türk Boğazlarının durumu görüşülmüş ve Türk Boğazları üzerinde asırlarca devam eden tartışmasız Türk hâkimiyetine sınırlamalar getirilmiştir.

Osmanlı İmparatorluğu, Türk Boğazlarının stratejik durumuna istinaden Sultan Abdülmecit zamanında boğazların tahkimine başlamıştır. Asıl tahkimat ve tabya

¹³ Fahir Armaoğlu, *19. Yüzyıl Siyasi Tarih (1789-1914)*, 2. Baskı, TTK, Ankara 1999, s. 91-93.

¹⁴ Armaoğlu, *19. Yüzyıl Siyasi Tarih (1789-1914)*, s. 92.

¹⁵ Korel Haksun, *Tarihten Notlar 2*, Kastaş Yay., İstanbul 2004, s.203.

yapımı Sultan İkinci Abdülhamit Han döneminde olmuştur. Asaf Paşa, Çanakkale Boğazı'nın tabyalarının yapımı ile görevlendirilmiş ve Mecidiye Tabyalarının güçlendirilmesinin yanında; Yıldız, Rumeli, Hamidiye gibi yeni tabyalar 1890'lı yıllarda yapılmıştır. Osmanlı İmparatorluğu dünyanın hızla kamplaştığı ve savaş hazırlığında bulunduğu bir zamanda boğazları tahkim etmiştir. 19. Yüzyıl tabyaların önemli olduğu ve devletlerin bu alana yatırım yaptığı bir zaman dilimidir. Ne var ki, belirli tabyalar dışında Birinci Dünya Savaşı yıllarında tabyalar çığnenip geçilmiş ya da çevresinden dolaşarak etkisiz hale getirilmiştir.¹⁶

2. Savaş Öncesi Avrupa'nın ve Osmanlı İmparatorluğu'nun Genel Durumu

20. asrın başlarında Avrupa ülkeleri arasında silahlanma yarışı sürmekteydi. Sanayi İnkılabı sonrası üretim fazlası vermeye başlayan gelişmiş ülkeler kısa sürede aşırı üretim yapmak ve bunu pazarlayarak zenginliklerini artırmak için her türlü çabayı göstermekteydiler. 1885 Berlin Senedi ile yayılma süreci ihtiyacın ötesinde bir yarış ve gurur meselesine dönüşmüş bulunuyordu. Bu bir bakıma güçlenen kapitalizmin hegemonyasının kurulması anlamına gelmekteydi. Oysa tarım toplumu konumunda bulunan devletler bu durum karşısında ciddi sıkıntı içine düşmüşlerdir. Bu konumda olan Rusya, iç huzursuzluğun eşiğine gelmiş, Çin ve Japonya birçok problemlerle uğraşmaktadır.

Siyasi tarih açısından bakıldığında uzak doğu ülkeleri kendi yolunu bulmaya, bölgeyi Avrupalılardan uzak tutmaya çalışmaktadır. Diğer bir perspektiften bakıldığında ise bölge üzerinde güç mücadelesi sürmektedir. Osmanlı İmparatorluğu'nun ise geniş topraklarını siyasi olarak bir arada tutmakta olması kaynakların paylaşımı alanında önemli bir risk olarak görülmekteydi. Bununla birlikte, halk birlik ve beraberliğini kaybetmekte, devlet toprakları üzerinde oynanan oyunlardan biçare duruma gelmiş haldeydi. Diğer taraftan Osmanlı İmparatorluğu gelişmiş ülkeler bakımından enerji kaynakları, merkezi ve büyük yapısının oluşturduğu tehdit algısı gibi bazı özellikleriyle oldukça önemliydi ve ilgi alanı oluşturuyordu. Birinci Dünya Savaşı uzun yıllar savaşa hazırlanan sanayii devrimini yaşamış gelişmiş güçlerin bilek bükme yarışı olurken büyük yıkımlara sebep olmuştur. Sanayileşme sürecini yaşayamayan ancak dönüşümü gören doğu dünyasının en güçlü siyasi yapısı olan Osmanlı İmparatorluğu ise bu anafordan kendini kurtarmak bir tarafa beklenenden daha evvel taraf olmasıyla birçok cephede savaşa girmiştir.

Osmanlı İmparatorluğu yönetiminde İkinci Meşrutiyet ile birlikte ciddi değişiklikler olmuştur. Balkan savaşları sonunda İttihat ve Terakkî'nin devlet yönetiminde etkinliğinin artması ile öncelikle orduda modernleşme başlatılmıştır. Orduda genç-

16 Ian Westwell, *Resimli Harp Tarihi Birinci Dünya Savaşı*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2014, s. 24, 25.

leştirme operasyonu başlamış, ordunun eğtımının geliştirilmesi ve modernize edilmesine yönelik projeler geliştirilmiştir. Diğer taraftan teknik alanda yenilenmesinin yapılması amacıyla; Almanya'dan Liman von Sanders ve 42 kişilik ekibi ile Osmanlı kara ordusunu, İngilizler Osmanlı deniz kuvvetlerini ve Fransa'dan davet edilen De Goys De Mazeyrac Osmanlı hava kuvvetini yapılandırmak üzere görev almışlardır.¹⁷

28 Haziran 1914 tarihinde Avusturya-Macaristan Veliahdı Arşidük Ferdinand'ın Saray Bosna'da bir Sırp milliyetçisi olan Princip tarafından öldürülmesi ile itilaf ve ittifak güçleri arasında yıllardır devam eden savaş hazırlığı harekete geçmiş ve savaş rüzgârı kısa sürede Avrupa'yı takiben tüm dünyayı sarmıştır.¹⁸

Savaş başladığı zaman devletlerin demografik güçleri ordularını desteklemesi bakımından önemliydi. Ancak İtilaf ve İttifak güçleri arasında dengesizlik oldukça büyüktü.

Savaşa Katılan Tarafların Nüfus Durumu Tabloda Verilmiştir.¹⁹

İttifak Devletleri		İtilaf Devletleri				
Almanca	79.000.000	ABD	111.000.000	Portekiz	15.000.000	İtilaf Top. Nüf. 1.002.435.000
Avs.-Mac. İmp.	55.000.000	Fransa	84.000.000	Romanya	8.000.000	
Osm. İmp.	29.000.000	Japonya	78.000.000	Sırbistan	5.000.000	
Bulgaristan	5.300.000	İtalya	38.000.000	Yunanistan	5.000.000	
İttifak Nüfusu	168.300.000	Belçika	16.000.000	Karadağ	435.000	

Yukarıda görülen tablo irdelendiğinde savaşın İtilaf devletleri tarafından kazanılması sürpriz olarak görülmemelidir. Nüfus potansiyeli olarak 1/6 oranındaki fark vardır. Savaş 4 yıl devam ettiğinden tahribat İttifak devletlerini daha çok yıpratmıştır. Toplumu ayakta tutan insan kaynaklarının yıllarca cephelerde silahaltında olması güç dengesinin İtilaf devletleri lehine kaymasına imkân tanımıştır. Sanayinin genel olarak İtilaf devletleri tarafında daha güçlü olması ve denizlerde egemenliğin de İtilaf devletleri lehine olması önemli avantajlar olarak katkı sağlamıştır. Tarım ağırlıklı ve kas gücünün esas alındığı Osmanlı İmparatorluğu için ise tam bir yıkım olmuştur. Savaşın taraflarının harita üzerindeki konumları incelendiğinde ulaşım yollarının İti-

17 Osman Yalçın, *Türk Hava Harp Sanayii Tarihi 1913-2009*, Hv.Kv.Bsm.ve Neş.Md.lüğü, Ankara 2009, s. 4;Liman von Sanders, (Çev.:Eşref Bengi Özbilen), *Türkiye'de Beş Yıl*, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul 2010, s. 7-10; Osman Yalçın, "Hava Şehit Pilot Binbaşı Fazıl Bey'in Hayatı ve Çalışmaları", *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, ISSN 1305-5992, Sayı:21, Güz 2014, Ankara, s.258, 265.

18 Ergüder Gediz, *Türk Hava Kuvvetleri Tarihi Cilt-I 1911-1918*, Tarihçe Ş.Md.lüğü, Ankara, s. 99.

19 Gediz, *Türk Hava Kuvvetleri Tarihi Cilt-I 1911-1918*, s. 99; Osman Yalçın, *Türk Hava Harp Sanayii Tarihi 1913-2009*, s.35.

laf devletleri elinde olduğu ve İttifak devletleri arasında kara ulaşımının bile ancak Bulgaristan'ın savaşa girmesi ile mümkün olduğu değerlendirildiğinde sonucun nasıl olacağını değerlendirmek mümkündür. Bütün bu dengesizliklere rağmen Alman ve Osmanlı idarelerinin çok kararlı olduğu görülmektedir.

Tarafların Askeri Gücü aşağıda tabloda verilmiştir.²⁰

İttifak Devletleri (1 Milyarı Aşan Nüfusu)	İtilaf Devletleri (169 Milyon Nüfus)
Almanya: 40 kolordudan oluşan 109 tümen ve 11 Süvari Tümeni. Avusturya-Macaristan: 16 Kolordu. Osmanlı 9 ordu 63 Tümen. Bulgaristan 15 tümeden oluşmaktaydı.	Fransa 21 kolordudan oluşan 83 tümen ve 10 süvari tümeni. Rusya 37 kolordu, 19 süvari tümeni. İngiltere 50 tümen. ABD 42 Tümen. İtalya 45 Tümen. Belçika 6, Sırbistan 19, Romanya 25, Karadağ 3, Yunanistan 10, Portekiz 5 Ttümen askere sahipti.
Toplam: 246 Tümen askere sahiptiler.	Toplam: 441 Tümene sahiptiler.

Avrupa'da hızla yükselen tansiyon devletlerarasında silahlanma yarışını artırmış, bu gelişmeleri gören Osmanlı İmparatorluğu olası bir savaşta yalnız kalmamak ve devletlerarası krizlere hazırlıksız yakalanmamak için İngiltere ve Fransa ile ittifak antlaşması yapmak için girişimde bulunmuştur. Osmanlı İmparatorluğu üzerinde planları bulunan devletler, Osmanlı İmparatorluğunun ittifak teklifine olumsuz bakmışlardır. Osmanlı İmparatorluğu bu gelişmeler üzerine dönemin güçlü devletlerinden Almanya ile ittifak yapmaya mecbur kalmıştır. Sultan II. Abdülhamit zamanına dayanan Alman-Osmanlı ilişkileri bu ittifaka katkı sağlamıştır.²¹ İngiltere Başbakanı Asquith'in Osmanlı İmparatorluğu henüz savaş ilan etmediği bir zamanda İngiltere Parlamentosunda yaptığı bir konuşmada sarf ettiği "Osmanlı Devleti ortadan kaldırılacaktır." ifadesi emperyal güçlerin niyetlerini ortaya koymaları bakımından anlamlıdır.²² Bu konu Türkler tarafından bilinmektedir. Cami Baykut, 5 Ocak 1912 tarihli "Osmanlılığın Atisi" isimli risalesinde "...Evet İngiltere ile dost olabilmek için Akdeniz'in bir İngiliz denizi olmasına ve Suriye'yi Mısır'a, Irak'ı Hindistan'a ilhak ederek etki alanlarını Batıya doğru, yani İskenderun Körfezi'ne kadar genişletmesine

20 Gediz, *Türk Hava Kuvvetleri Tarihi Cilt-I 1911-1918*, s. 99.

21 Osmanlı İmparatorluğu'nun Almanya ile ittifak yapmadan önce İngiltere ve Fransa ile işbirliği yollarını araştırmasına ve öneri götürmesine rağmen bu ülkeler tarafından ret edildiğini burada belirtmek gerekir.

22 Mehmet Okur, "Osmanlı Devleti'nin Almanya İle İttifakını ve Birinci Dünya Savaşı'na Girişini Gerektiren Sebepler", *Askeri Tarih Araştırmaları Dergisi, Özel Sayı, S:16, Ağustos 2010*, Genkur.Bsm., Ankara 2010, s. 106.

ve Anadolu'da bir Konya prensliği olarak kalmaya razı olmalıyız.” ifadesini Sevr taslağından 8 yıl önce kullanmıştır.²³

Birinci Dünya Savaşı öncesi dengeler çok kısa sürede değişim göstermiştir. Türklerin askeri vasfını yok sayan Almanlar bir süre sonra Rusya ve İngiltere'ye karşı Osmanlı kozuna ayrı bir ehemmiyet vererek, Osmanlı İmparatorluğu'nun bir an evvel Rusya'ya savaş açmasına çalışmışlardır. Diğer taraftan von Kress ve Souchon gibi Alman subayları başta olmak üzere diğer subayların anıları arasında Osmanlı İmparatorluğunun savaşa bir an evvel girmesine yönelik bilinçli bir baskı olduğu ve düşmanlıkları artırmak için çatışmaların başlamasının hızlandırılmasına yönelik girişimlerde bulunduğu görülür.²⁴ Amiral, İstanbul'daki faaliyeti ile Osmanlı İmparatorluğunu bir an evvel savaşın içine dahil etmek için oldukça yoğun çaba harcamıştır.²⁵ Alman Genelkurmay Başkanı Moltke'nin de Dışişleri Bakanı Jagov'a muhtırasında “...Türkiye, mümkün olur olmaz Rusya'ya savaş ilan etmelidir.”²⁶ İfadesinden anlaşıldığına göre Alman siyaseti bu konuya özel önem vermektedir.

3. Osmanlı İmparatorluğu'nun Savaşa Girmesi

Osmanlı İmparatorluğu'nda son zamanlarda devlet organizasyonu içinde önemli bir konumu olan Enver Bey, Avrupa'daki gelişmeler üzerine Almanlarla 2 Ağustos 1914'de diğer yetkililere haber vermeden bir ittifak yapmıştır. Durumun ortaya çıkması sonrasında olay mecburen kabullenilmiştir. 3 Ağustos 1914 tarihinde Genel Seferberlik ilan edilmiştir.²⁷ Milli iradenin tecellisinin meşru bir zeminde gerçekleşmesi bakımından bu durum büyük bir talihsizlik olmuştur. Bu bakımdan Mustafa Kemal Paşa'nın Milli Mücadelenin her safhasında meşruluğunu Meclis iradesine dayandırması başta Başkomutanlık Yetkisi ve Kanununda yasal bir zeminde hareket etmesinin de önemli bir durum olduğunu burada belirtmek isteriz. “Goben” ve “Breuslau” isimli savaş gemileri Akdeniz'de Fransızlara ait bazı limanları bombalamış ve İngiliz donanmasından kaçarak Enver Paşa'nın müsaadesi ile 10 Ağustos 1914 tarihinde Çanakkale Boğazı'ndan giriş yapmıştır.²⁸ Filo komutanı Souchon, daha sonra yazmış olduğu anılarında Osmanlı İmparatorluğu istemese de Boğazı geçmek üzere geldiğini yazmaktadır. Özellikle Amiral Wilhelm Souchon'un hatıratında geçen “...Türkiye'nin rızasıyla

23 Tefik Çavdar, *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi 1839-1950*, 3. Baskı, İmge Yayınları, Ankara 2004, s. 490.

24 Friedrich Freiherr Kress von Kressenstein, Çev.:Tahir Balaban, *Son Haçlı Seferi Kuma Gömülen İmparatorluk*, Yeditepe, 2. Baskı, İstanbul 2013, s. 72.

25 Saim Besbelli, *Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi VIII. Cilt Deniz Harekâtı*, Gnkur. Basımevi, Ankara 1976, s. 54.

26 Yusuf Hikmet Bayur, *Türk İnkılabı Tarihi Cilt:II-Kısım:IV*, TTK Ankara 1999, s. 649, 650.

27 Ergüder Gediz, *Türk Hava Kuvvetleri Tarihi Cilt-I 1911-1918*, Tarhç.Ş.Md.lüğü, Ankara, s.103.

28 Mazlum Keyüsk, *Türk Havacılık Tarihi 1914-1916 İkinci Kitap Birinci Kitap*, Hv.Bsm., Eskişehir, 1951, s.24, 25; Alpay Kabacalı(Hzrlı.), *Talat Paşa'nın Anıları*, 6. Baskı, Türkiye İş Bankası ve Kültür Yayınları, İstanbul 2011, s. 26, 27.

olmazsa gerekirse rızası hilafına Çanakkale ve İstanbul Boğazlarından geçip savaşı Karadeniz'e taşımak kararını kesindi. Türkleri kadim düşmanları olan "moskoflara" karşı birlikte harekete geçirebilmeyi ümit ediyordum." ifadesi düşündürücüdür.²⁹ Gerekirse zorlayıcı tedbirlerin uygulanacağını Oral Sander, zırhlıların kazan arızasına bağlamaktadır.³⁰ Bu durum karşısında gemilerin hukuki durumu uluslararası bir sorun haline gelmiştir. Osmanlı İmparatorluğu'nun, gemileri kabul etmemesi ya da enterne etmesi gerekiyordu. Mevcut krizin aşılması için yapılan işlem sonucunda gemilere "Yavuz Sultan Selim" ve "Midilli" isimleri verilmiş ve iki geminin satın alındığı açıklanmıştır. Geminin Alman mürettebatına Osmanlı üniforması giydirilerek Osmanlı hizmetine alındıkları açıklanmıştır.

Goben ve Breslau destekli Osmanlı donanması 21 Eylül 1914 tarihinde Enver Paşa'nın emri ile fazla açılmamak kaydıyla Karadeniz'e çıkma emrini alır ve Boğaz'a geldiğinde Sadrazam Sait Halim Paşa tarafından görülür. Sadrazam durumu Cemal Paşa'ya sorarak öğrenmek ister. Amiral Souchon'a ulaşıldığında ise kendisine Enver Paşa'nın emri olduğu bilgisi verilir. Enver Paşa ise Edirne'ye gittiğinden bulunamamıştır. Amiral'e donanmanın bütün halinde Karadeniz'e çıkmasının bir hükümet kararı ile mümkün olacağı ihtar edilerek geri çevrilir.³¹ Almanlar bir an evvel Osmanlı İmparatorluğu'nun savaşa girmesini kendi savaş yüklerinin azalması için zorlamaktaydılar. Osmanlı İmparatorluğu parasal sorunu dile getirmiş ve ayak diremek istemiştir. Aslına bakılırsa idareci konumunda olan bazı yetkililerin hukuka rağmen bir oldubitti ile devleti savaşa sürüklemeye başlamaları ile daha sağlıklı düşünebilen ve gelişmeleri görmek isteyen sağduyulu bir grubun çatışması söz konusuydu. Bu bakımdan savaşa giriş ve etkin olan amiller bugün üzerinde düşünölmeye ve araştırılmaya muhtaçtır. Binlerce yıllık geçmişi olan Türk devleti, kısa bir süre içerisinde yaşanan olumsuz gelişmelerle belirsiz bir maceranın içine çekilmiştir. Bilindiği üzere bu gemiler daha sonra Amiral Souchon komutasında, Karadeniz'e çıkmışlar ve bazı Rus limanlarını bombalamışlardır. Bu gelişme üzerine Rus ordusu doğudan Osmanlı sınırlarına girmiş, Osmanlı İmparatorluğu Birinci Dünya Savaşı'nın fiili taraftarı olmuştur.

4. Osmanlı İmparatorluğu'nun Savaşa Girdiği Tarihte Kara Ordusunun Durumu

Osmanlı İmparatorluğu'nun bir oldubitti ile Almanların safında savaşa girmesi sonucu genel seferberlik ilan edilmiş, Osmanlı ordusunda bir takım düzenleme-

29 Eşref Bengi Özbilen, *Denizlerde Yenilmediler Cihan Harbinde Alman Bahriyeliler*, 1. Baskı, Türkiye İş Bankası ve Kültür Yayınları, İstanbul 2011, s. 23, 24.

30 Oral Sander, *Siyasi Tarih İlkçağlardan 1918'e*, İmge Yayınları, Ankara 2012, s. 371.

31 Artuner, *Kayıp Topraklar Ortadoğuda Türk Askeri*, s.74.

ler yapılmıştır. Erkan-ı Harbiye Reisliği Başkomutanlık Vekâletini kurmuş, Enver Paşa'da Başkomutan Vekili olarak atanmıştır.³² Aynı zamanda Harbiye Nazırı olan Enver Paşa, orduyu tamamen kontrol eden bir mevkie gelmiş bulunuyordu. Deniz Kuvvetleri Bahriye Nezaretine bağlı olduğu için yönetim bakımından Başkomutanlık Vekâletine bağlanmıştır.³³ Başkomutanlık Vekâleti kurulduktan sonra Ordu Müfettişlikleri unvanı Ordu Komutanlığına dönüştürülmüştür.³⁴ Bu duruma göre savaşın başında 3 ordu bulunuyordu.

Savaşın Başında Osmanlı Ordusunun Durumu³⁵

Ordu Nu.	Konuş Yeri	Komutan	Komutanlığın Bağlıları Birlikler
1'inci Ordu	İstanbul	Mareşal Liman Von Sanders	1, 2, 3, 4, ve 6'ınca Kolordular ile Edirne Kale ve Müstahkem Mevki
2'inci Ordu	İstanbul	Bahriye Nazırı Cemal Paşa	5, 8, 10, 11 (33'üncü Tümen Hariç), 12'inci Kolordular ile 29'uncu Tümen
3'üncü Ordu	Erzurum	Hasan İzzet Paşa	29'uncu Tümen hariç 9 ve 13'üncü kolordular, 33'üncü Tümen, 2'inci Nizamiye Süvari, 1, 2, 3 ve 4'üncü aşiret Süvari Tümenleri, Van Aşiret Süvari Tugayı ve Erzurum Müstahkem Mevki
Diğer Kıt'alar	Başkomutanlığa bağlı olan Sana'da bağımsız 7'inci Kolordu K.kığı, 21'inci Aşir, 22'inci Hicaz Tüme8nleri Çanakkale Müstahkem Mevki, Çatalca Müstahkem Mevki, ile yeniden kurulan Irak ve Havalisi Komutanlığı ve İzmir Müstahkem Mevki Komutanlığı bulunuyordu.		
4'üncü Ordu	Suriye	Cemal Paşa	8 ve 12'inci Kolorduların Suriye'de konuşlandırılması ile 4 Eylül 1914 tarihinde kurulmuştur.

Bu planlamaya göre Irak, Suriye ve Akdeniz savunmasız bırakılmıştı. Bunun mahsurları dikkate alınarak, 13. Kolordunun 38. Tümeni Irak'ta bırakılmıştır. 6 Eylül 1914 tarihinde 8 ve 12. Kolorduların Suriye'de konuşlandırılması ile 4. Ordu Komutanlığı burada kurulmuştur. Zamanla bu planlamanın yetersizliği ortaya çıkmış ve ordu sayısı savaş yıllarında dokuza kadar yükselmiştir. Ne var ki, orduların birçoğu gerçekte bir kolordu seviyesine bile çıkamamıştır.³⁶

32 Enver Paşa'nın bu statüsü Sultan Vahdettin'in hükümdar olmasına kadar sürmüş ve Vahdettin ilk icraatlardan biri olarak Enver Paşa'nın Başkomutanlık yetkisini iptal ederek kendisi Başkomutanlığı temsil etmeye karar vermiştir. Uygulamada ise Enver Paşa'nın yetkilerinde bir değişiklik olmamıştır. Yavuz Kansu-Sermet Şensöz-Yılmaz Öztuna, *Havacılık Tarihinde Türkler 1*, 2'nci Baskı, Hv.K.Bsm., Ankara 2006, s. 354.

33 Gediz, *Türk Hava Kuvvetleri Tarihi Cilt-I 1911-1918*, s.104.

34 Besbelli, *Deniz Harekatı*, s. 48-50.

35 Mazlum Keyüsk, *Türk Havacılık Tarihi 1914-1916, İkinci Kitap Birinci Cilt*, Hava Basımevi, Eskişehir 1951, s.10-12; Besbelli, *Deniz Harekatı*, s. 48-50.

36 Gediz, *Türk Hava Kuvvetleri Tarihi Cilt-I 1911-1918*, s. 103-105.

5. Osmanlı İmparatorluğu'nun Savaşa Girdiği Tarihte Türk Hava Gücünün Durumu

Osmanlı hava teşkilatının gelişmiş ülkeler ile aynı zamanda veya bazılarında daha erken bir tarih olan 1911 yılında kurulduğu genel olarak bilinen bir durumdur. Bu dönem aynı zamanda barış döneminde savaşa hazır olunması için birçok çalışmanın yapıldığı, raporların hazırlandığı bir zaman dilimidir. Kuruluş aşamasında havacılıkta en yetkili ve tecrübeli subaylarından olan Kurmay Albay Süreyya Bey'in, *Tayyare Mektebi ve Havacılık Hakkındaki Raporları* ile havacılığın mevcut durumunu ve arzu edilen durumunu anlatması önemlidir. Kur.Alb. Süreyya (İlmen) Bey, 23 Eylül 1913 tarihinde "Kıtaatı Fenniye ve Mevakii Müstahkeme Müfettişi Umumiliği"ne Tayyare Mektebi ve Havacılık Teşkilatının geliştirilmesi konusunda bir rapor hazırlamıştır. Raporda geçmiş üç yılda havacılık alanında yapılanları, "...Eğer bu sınıfın bütçede tahsisatı yoksa gelişemez, zaten bu güne kadar yapılanlar da bin türlü zorluk içerisinde, itiraz ve ret cevaplarına rağmen, adeta dilenerek, koparıldı" şeklinde özetlemiştir.³⁷ Bu döneme kadar havacılık bir ek görev olarak Kıtaatı Fenniye ve Mevakii Müstahkeme olmak üzere iki kısımdan oluşan birimin Kıtaatı Fenniye şubesi tarafından yürütülmektedir. Raporda havacılığın artık ayrı bir şube olarak yani üçüncü bir şube olarak teşkilatlanması gerektiği belirtiliyordu. Hava Mektebinin savaş nedeniyle teşkilatı geliştirilememiş, son zamanlarda Balkanlarda gelişen savaş nedeniyle askeri harekât bakımından önemli olan Edirne, Kırklareli, Tekirdağ ve Çanakkale'ye birer hava bölüğü kurulması planlanmıştı.³⁸ Birinci Dünya Savaşı yılları havacılığın askeri olarak etkin olarak kullanılmaya başlandığı bir dönem olmuştur. Bununla birlikte uçaklar oldukça ilkeldir. 70-120 km/saat sürat, 1000-1500 metre irtifa yapabilmekte, 2 kişi ile ancak havalanabilmektedir ve elle atılan 5-15 kiloluk mühimmatlar kullanılmaktadır.³⁹

Osmanlı havacılığının kuruluşundan itibaren; pilot yetiştirilmesi, hava okulu açılması, teşkilatın oluşturulması, uçak ve balon temini gibi önemli işler kısa sürede başarılmıştır. Diğer taraftan Türk havacılığı diğer ülkelerdeki havacılık alanındaki gelişmelere paralel bir yapılanma içinde bulunmuştur. Bu dönemde havacılıkta en ileri ülke Fransa olduğu için Osmanlı havacılığının modernizasyonu Fransızlara havale edilmiştir. Fransız Hava Pilot Binbaşı De Mazayreç De Goys 4 Mayıs–5 Ağustos 1914 tarihleri arasında Osmanlı havacılığının başında bulunmuştur. Osmanlı İmparatorluğunun Almanlar safında yer alması ile De Goys ülkesine dönmüş ve havacılığın başına Topçu Binbaşı Abdülatif getirilmiştir. De Goys'un döneminde 4 Haziran 1914'de 6 Coudron, 6 Moran, ve 3 Farman tipi olmak üzere 15 deniz ve 35 kara uçağı sipariş edilmişti. Osmanlı İmparatorluğu'nun savaşa girmesi ile Fransa tarafından teslim

37 Ajun Kurter, *Türk Hava Kuvvetleri Tarihi-1*, Hv. K. Basımevi, Ankara, Aralık 2002, s. 139.

38 Yalçın, *Türk Hava Kuvvetleri Teşkilatlanma Tarihi* s.37, 38.

39 Oğuz Okuyucu, "Çanakkale Muharebeleri'nde Hava Harekati", *Askeri Tarih Araştırmaları Dergisi, Özel Sayı, Ş:16, Ağustos 2010*, Genkur.Bsm., Ankara 2010, s. 2698.

edilmemiştir.⁴⁰ Bu konuya Kıtalararası Osmanlı Hava Seferi isimli çalışmada değinildiğinden detayına burada değinilmemiştir. Siparişlerden deniz uçaklarının Kanal-Filistin Cephesi'nde Osmanlı ordusuna karşı kullanıldığını belirtelim.⁴¹

Osmanlı İmparatorluğu savaşa girdiği zaman elinde 6 savaş, 4 eğitim uçağı bulunuyordu. Bu sıralarda gösteri amaçlı olarak İstanbul'da bulunan Alman havacı Gustav Bassar'ın Rumpler tipi uçağı ile Fransız havacı Levavassuer'in tecrübe için getirdiği 2 adet Nieuport tipi uçağına Osmanlı yetkilileri tarafından el konulmuştur.⁴²

Osmanlı Hava Gücünün Savaşın Başında Uçak Durumu ⁴⁴			
Uçağın Tipi	Mik.	Özelliğı	Adları ve Görev Tipi
Deperdussin	1	2 kişilik	Osmanlı-Harekat
Bleriot	3	2 kişilik	Edremit-Tarık Bin Ziyad-Ertuğrl-Harekat
Ponnier	1	2 kişilik	Adı bilinmiyor.-Harekat
Rumpler	1	2 kişilik	Fethi-Harekat
Curtiss	1	2 kişilik-Dz.Uç.	Adı bilinmiyor. -Harekat
Nieuport	2	2 kişilik-Dz.Uç.	Mahmut Şevket Paşa-Diğ. adı bilinmiyor. -Harekat
Deperdussin	1	1 kişilik	Eğitim Uçağı
Bleriot	3	1 kişilik	Penquin - Eğitim Uçağı

Osmanlı İmparatorluğu savaşa girmesiyle birlikte Osmanlı havacılığını düzenlemek ve harbe hazır hale getirmek için Ütgm. Erich von Serno, yüzbaşı rütbesi ile 3 Şubat 1915 tarihinde Osmanlı hava kuvvetlerinde göreve başlamıştır.⁴³ İlk etapta Enver Paşa'nın da alakadar olması ile Almanya'dan 12 uçak ve kullanıcı pilot talep edilmiştir. Türk subaylardan Ali Rıza, Tahsin, Abdullah ve Mehmet Ali Beyler Almanya'ya gönderilmiştir. Havacılık teşkilatında havacılık işlerini yürüten, "*Muhabere ve Muvasala Dairesi*" Genel Karargâha bağlanmış, Tayyare Mektebi (Hava Okulu) Müdürlüğüne Latif Bey getirilmiştir.⁴⁴

40 Orhan Aydar, *Uçan Süvariler*, Ulus Basımevi, Ankara, 1948, s.100, 101; Kansu vd., *Havacılık Tarihinde Türkler 1*, s. 159. İstanbul-Kahire Seferinde toplanan yarım milyon İngiliz altını ile bu uçaklar siparişe verilmiştir. Fransızlar uçakları vermemiş ve 6 Nieuport uçağını Süveys Kanalı'nda Türk Ordusuna karşı kullanmışlardır.

41 Kansu vd., *Hvc.Tar.Türkler-1*, s. 159, 171, 176; Osman Yalçın, *Osmanlı İmparatorluğunun Son Yıllarında Bir Kararlılık Gösterisi: "Kıtalararası Osmanlı Hava Seferi"*, Akdeniz İnsani Bilimleri Dergisi MJH, Güz:2014, Antalya, s.**

44 Gediz, *Türk Hava Kuvvetleri Tarihi Cilt-1 1911-1918*, s.106

42 Kansu vd., *Hvc.Tar.Türkler-1*, s.170

43 Yalçın, *Türk Hava Harp Sanayii Tarihi 1913-2009*, s. 38-40.

44 Keyüsk, *TürkHavacılık Tarihi 1914-1916*, s. 17.

6.Çanakkale Cephesinin SWOT ve PEST Yöntemleriyle Değerlendirilmesi

Cephenin SWOT (Strengths-Weaknesses-Opportunities-Threats-Güçlü-Zayıf-Fırsatlar-Tehditler) analizi mantığıyla değerlendirilmesinde taraflar açısından zayıf ve güçlü tarafları olduğu gibi fırsatlar ve tehdit unsurları bulunuyordu. SWOT Analizi teknik olarak 1960'larda Harvard Üniversitesi Öğretim üyeleri tarafından tanımlanmış olsa bile, tarihte birçok hadise, stratejik ve harp kararlarında SWOT'un başlıkları dikkate alınmıştır. Keza köklü ve gelenekleri olan ülkelerin harp meclislerinin yaptıkları esasında bu eksende çalışmalar vardır. SWOT'ta projeleri etkileyecek olumlu-olumsuz dış faktörlerin iyi incelenmesi gerekir. Birbirini etkileyen bu faktörler, fırsatlar, tehditler, riskler ve zayıf taraflar iyi analiz edildiği takdirde faydalı sonuçlar alınmaktadır. Çinli stratejist Sun-Tzu'nun, "Savaş Sanatı" isimli eserinde yaptığı değerlendirmeler de yine benzer çıkarımlardan oluşmaktadır. Çanakkale Cephesi açılırken her iki tarafın durumu değerlendirildiğinde SWOT Analizi bakımından incelenebileceği ve harekâtın hemen her safhasındaki şartların kısaca ve anlaşılır şekilde mukayeseli bilgi kazanımı sağlayacağı değerlendirilmektedir. Bu kapsamda yapılan çalışmada Çanakkale Cephesinde taraflarca yapılan harekâta aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır. Böyle olmakla birlikte bu bilgilerin SWOT'un içindeki yeri değiştirilebileceği gibi burada olmayan daha birçok maddenin de dâhil edilmesi veya tanımlanan maddelerin üzerinde tartışılması mümkündür.

6.1. İttifak ve İtilaf Güçlerinin Güçlü Yönleri (Strengths)

6.1.1. İttifak Güçleri

a) Osmanlı İmparatorluğu'nun başkentine en yakın cephe olması ve düşmesi halinde devletin sona erme riski olacağı sebebiyle lojistik desteğin daha güçlü verilebilmesi,

b) Klaus Wolf'un Gelibolu 1915 isimli eserinde aksi yazsa da,⁴⁵ Çanakkale'nin savunmasının denizden bir saldırıya uğrama öngörüsü ile 1880'lerden itibaren tabyalar, kıyı savunma topları, sualtı mayınları ve ışıldaklarla güçlendirilmesi ve bir çıkarma harekâtına karşı 1912'de Gelibolu'da bir kolordunun konuşlandırılması,⁴⁶

c) Osmanlı subaylarının bir kısmının daha önce burada görev yapmış olmaları sebebiyle bölgeyi iyi tanımaları,

d) Osmanlı ordusu için başkentini girişini kontrol eden bu cephenin her şartta korunmasına olan ordunun ve bürokrasinin derin inancı,

45 Klaus Wolf, *Gelibolu 1915 Birinci Dünya Harbi'nde Alman-Türk Askeri İttifakı*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2014, s. 161-165.

46 Edward J.Erickson, *I. Dünya Savaşı'nda Osmanlı Ordusu*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2009, s.29.

e) Osmanlı ordusu subaylarının yaşça küçük olmalarına rağmen dinamik ve rütbelerinin yüksek olmaları yanında Trablusgarp ve Balkan Savaşlarından tecrübeli olmaları. Örneğin bir tümeni komutan eden İngiliz subayın yaşı ellilerdeyken, Türk subayının yaşının 30'larda olması.

f) Balkan Savaşlarında alınan yenilgiler ve alınan tepkilerin oluşturduğu ortamın gereği bunu telafi etmede Türk subayların kararlı duruşu,

g) Enver Paşa, hanedan üyeleri, aydınlar başta olmak üzere yapılan sık ziyaretlerle askere moral verilmesi,

h) Türk ordusunun itilaf güçlerinin çıkarma yaptıkları sahil kesimine göre bölgeye hâkim ve rakım olarak daha yüksekte bulunmaları güçlü yönlerini oluşturmaktadır.

6.1.2. İtilaf Güçleri

a) Batılı güçler arasında işbirliği ve güç merkezi olma stratejisi,

b) Dönemin en güçlü donanmasına sahip olmaları,

c) Farklı milletleri burada savaştırma iradesi ile kendi insan sermayelerinin dışında savaşacak asker bulma güçleri,

d) Teknolojik üstünlük ve etkin hava gücünün (balon, uçak ve uçak gemileri) harbin ilk aylarında sağladığı üstünlük,

e) Harp sanayini milli imkânlarıyla üretiyor olmaları ve dışa bağımlılıklarının çok düşük olması,

f) Açık denizlere ulaşabilme imkânları büyük bir avantajdır. Harita üzerinde tarafların bulunduğu coğrafyaya bakıldığında İtilaf güçlerinin oldukça geniş bir kara ve deniz üzerinde etkinlikleri oldukları görülmektedir.

g) Uçak sayılarının oldukça fazla ve milli olarak üretiliyor olması, uçak gemilerinin varlığı ve balonlardan da etkinlikle yararlanmaları,

h) Ekonomik yeterlilik ve demografik destekleyebilirlik açısından geniş bir potansiyele sahip olması.

İ) Türklerin toplarına göre itilaf güçleri toplarının atış gücü menziline 2 kat uzun olması önemli bir avantajdır. Türklerin bataryalarının top menzili 7, 5 km. civarında iken İtilaf güçleri donanmasının toplarının menzili 15 km.dir. Dolayısıyla boğaza yaklaşmadan kıyı tabyalarını ve Türk mevzilerini hiçbir risk almadan uzaktan ateş altına alma imkanları bulunuyordu.

6.2. İttifak ve İtilaf Güçlerinin Zayıf Yönleri (Weaknesses)

6.2.1. İttifak Güçleri

- a) Ülkelerin her birinin çıkarının bir diğer ülke ile çatışıyor olmasının sürece olan etkisi,
- b) Harp sanayinde zayıf olan Osmanlı İmparatorluğunun dışa bağımlılığı,
- c) Eğitim seviyesinin yetersizliği,
- d) Ordunun sevk ve idaresinde Alman subayların varlığı ve Türkiye'nin şartlarına henüz alışmamış olmaları nedeniyle Türk askeri ile yabancı subayın bütünleşemesi,
- e) Ülkeler arasında sınır bütünlüğünün olmaması
- f) Bölge halkına harekât esnasında zarar verilmemesi için tedbir alınması,
- g) Harekâtın ülke toprakları üzerinde yürütülmesi nedeniyle firar olayları,
- h) Deniz nakliyatı için Ege Denizi girişinin İtilaf güçleri donanması tarafından tutulmuş olması,
- i) Türk ve Alman askerler ile subaylar arasında yaşanan bir takım sorunlar.

6.2.2. İtilaf Güçleri

- a) Ülkelerin her birinin boğazları diğer güçlerin kontrolüne almalarına karşı tedbir almaya çalışmaları,
- b) Cephenin kıyısında olmaları sebebiyle tepelere hâkim olan Türk ordusuna göre açıkta olmaları ve ilerleme imkânlarının daha zor olması,
- c) Karar verici üst seviye yöneticiler arasında harekâtın nasıl uygulanacağı ve hangi kuvvetlerden yararlanılacağı konusunda görüş ayrılığından kaynaklanan komuta birliği zaafiyeti,
- d) Amaca odaklanmış milli bir ordudan yoksun olmaları ve sömürge alanlardan getirilen askerlere Müslüman olmaları nedeniyle güven duyulmamasının yanında askerlerin motivasyon eksikliği,
- e) Dünyada en fazla Müslümanın yaşadığı ülke olan İngiltere yönetimi üzerinde kısıtlı olsa bile baskı oluşması durumu zayıf yönleridir.

6.3. İttifak ve İtilaf Güçlerinin Kullanabileceği Fırsatları (Opportunities)

6.3.1. İttifak Güçleri

a) Batılı ülkeler karşısında bağımsız bir devlet olarak siyasal ve hilafet gücünün tehlike arz etmesi,

b) Çanakkale Cephesi ve Kut'ül Amare başarıları dikkate alındığında Batı Cephesinde kilitlenen savaş için bir savaşı sona erdirmeye fırsatı olarak değerlendirilebilirdi. Almanlar ve İngilizler teklife olumlu yaklaşabilirlerdi,

c) Bulunduğu coğrafyanın sağlamış olduğu fırsatlar ve jeopolitik avantaj,

d) Taarruz imkânlarının daha esnek ve her zaman bir seçenek olması,

e) Osmanlı İmparatorluğu üzerinde emelleri bulunan millet ya da toplumların savaşın bir parçası olması. Musevilerin de küçük bir birlikle savaşa katılması söz konusudur.

f) İtilaf devletleri safında çarpışan Müslüman askerlerle irtibat kurulması,

g) Amerika Birleşik Devletleri gibi savaşın dışında olan güçlü bir devletin savaşın tarafı yapılması ile dengelerin değişme durumu,

h) Her zaman taarruz yapabilecek bir mevziide bulunmaları,

i) Harekât alanının kendi toprakları olması sebebiyle yerel halktan her alanda istifade etme imkânı,

j) Bölgeye aynı zamanda karadan harekât ve lojistik sağlama fırsatının olması,

k) Teknolojik alanda geri kalmışlığın dezavantajını harekât alanına daha yakın yollarla karşılama fırsatı önemli bir fırsattır. Örneğin, yüz ton buğdayın İtilaf gücü ordusu ile Osmanlı ordusuna ulaşması sürecinde almış olduğu mesafe Osmanlı lehine oldukça farklıdır.

l) Batılı ülkelerin refah payının yükselerek sürmesi için üretim yapan sektörlerde enerjinin kesintisiz temini (petrol vb.), üretimin pazarlanması, ham malzemenin ve emeğin ucuza temin edilmesi için ele geçirilen diğer coğrafyalarda uygulanan yöntemlerin Osmanlı ülkesinde de uygulama emelleri bulunuyordu.

6.3.2. İtilaf Güçleri

a) Olası bir Türk taarruzu ve güçlü direnişi karşısında çekilme imkânlarının olması ve buna yönelik teknolojik üstünlük ile donanma gücünün ileri olması,

b) Kamuoyu oluşturma yetenek ve kültürü ile basının daha etkili olması,

c) Gayri Müslim halktan istihbarati bilgi alınması,

d) Rus Çarlığının da Karadeniz bölgesinden bir deniz veya kara harekâtı ile Osmanlı İmparatorluğuna yeni bir cephe açması ihtimali,

e) Yunanistan'ın savaşın tarafı yapılarak yeni bir işgalci ordusunun Türk topraklarına yönelmesi,

f) Batıların üretimleri için tüketici toplum ve pazar arayışında hemen yakınındaki büyük coğrafyada etkin olma istekleri başarılı olmaları halinde avantaja dönüşebilecektir.

6.4. İttifak ve İtilaf Güçlerine Yönelik Tehditler (Threats)

6.4.1. İttifak Güçleri

a) Osmanlı İmparatorluğunun birçok cephede çarpışması nedeniyle diğer cephe-lerde oluşabilecek yeni riskler ve kuvvetli taarruzlar ile cephenin öneminin azalması ve daha zayıf hale gelmesi,

b) Ermeni isyanı ve Şerif Hüseyin'in şüpheli davranışları,

c) Uçakların kısa zamanda teknolojik olarak gelişmesi ile cephe üzerinde geçici İngiliz üstünlüğü kurulması,

e) Marmara'ya kadar yönelen denizaltıların vermiş olduğu zararlar ve zarar riski,

f) Denizaltı riski harekât süresince etkili olmuştur,

g) Boğaz girişinin kontrolünün itilaf güçleri elinde olması sebebiyle ulaşımın zayıflaması, ticaretin zarar görmesi ve Osmanlı ordusuna verilecek lojistik desteğinde bu yolun kapatılması,

h) Gelişmiş silahlardan ve özellikle havacıların faaliyetinden kara ve deniz unsurlarının bihaber olması önemlidir. Türk uçağı İtilaf güçleri üzerine yöneldiğinde askerler hedef küçültürken, aktif ve pasif savunma tedbirleri alırken, Türkler uçakları görmek için yüksek yerlere çıkarak kendilerini zaman zaman da hedef haline getirmişlerdir.

i) Osmanlı ordularının sevk ve idaresinin Alman subayların denetim ve komutasında olması komutan-erat arasındaki ruh birliği açısından önemli bir tehdittir. Nitekim Amerika, Avrupa'ya Amerikan ordusu geldiğinde İngiliz ve Fransız denetimini kabul etmemiştir.⁴⁷

j) İmparatorluğun siyasal olarak kontrolü altında bulunan kutsal mekânların ve moral değerleri bakımından tarihi değeri de olan bazı tarihi mekânların üzerinde ya-

⁴⁷ Westwell, *Resimli Harp Tarihi*, s. 218, 219.

pılan hesapların varlığı. Buralarda kendilerine ait olan değerlerin egemen olması için farklı kültürlerde anlamlı olan mekânlar üzerinde söz sahibi olma mücadelesi söz konusuydu ve tarihi bir altyapısı bulunuyordu. Bu sebeple Kudüs'ün düşüşü Londra'dan çok Viyana ve Berlin'de heyecana sebep olabilmıştır. Zayıf olan Osmanlı İmparatorluğu, bu bakımdan dış tehditlere daha açık hale gelmiş bulunuyordu.

6.4.2.İtilaf Güçleri

a) Rus Çarlığına geciken yardımların yetişmemesi ve beklenen yönetim değişikliği,

b) Türk ordusunu Balkan Savaşlarına göre değerlendiren bir anlayış,

c) Sömürgeleştirilen bölgelerde çıkabilecek isyanlar,

c) Almanya'nın Osmanlı ordusunu özellikle teknik yönden dikkate değer olarak desteklemesi. Oysa savaş süresince bu durum yeterli olmamıştır. Örneğin Almanya 48.000 civarında uçak üretirken Osmanlı ordusuna peşin parası ödenmek kaydıyla verdiği uçak sayısı 350'yi geçmemiştir. Oysa 1918 yılında Filistin Cephesi'nde 100 kadar uçak harekâta hazır olsaydı, 19 Eylül 1918'de başlayan Nablus muharebeleri süreci ve sonrasında çöküşün olmayacağı da ihtimaller arasındadır. Stratejist Lidell Hart cephenin çöküş sebebinden birini uçaklar olarak belirtmiştir.⁴⁸

7. Cephenin PEST (Politik-Ekonomik-Sosyal-Teknolojik) Analizi

PEST (Politik-Ekonomik-Sosyal-Teknolojik) tekniği ile harekâtın değerlendirilmesinin ve harp tarihi inceleme metodunun oldukça ilgili olduğu tespit edilmiştir. Günümüzde birçok farklı disiplinlerde uygulanan PEST metodu özellikle uluslararası ilişkiler alanına yönelik olabildiği gibi tarih biliminde de uygulaması olabilecek bir yöntemdir. Çanakkale Hava Harekâtı ve genel anlamda Çanakkale Cephesi bu yöntemle de incelenmiş ve değerlendirme yapılmıştır. Politik, ekonomik, sosya-kültürel ve teknolojik alan konuyu birçok bakımdan birbirini detekleyecek şekilde bütünlük sağlamaktadır. Ayrıca PEST Analizi içinde almakla birlikte demografik ve inovatif unsurun ayrı birer başlık olarak askeri harekâtın incelemesinde değerlendirmeye katkı sağlayacağı değerlendirilmektedir. Son yüz yılda savaşlar birçok bakımdan şekil değiştirmişler, savaşa tesir eden dış etkenler ve harekât alanlarının çapı genişlemiştir. Bu gelişmelerin bir sonucu olarak sivil halk da savaşların önemli parçası olmuştur. Şehirler, endüstri merkezleri, ulaşım sistemleri, sosyal yaşam alanları savaşlarda daha emniyetsiz hale gelmiş ve bu durum milletlerin savaşına dönüşmüştür. Topyekün harp de denilen yeni savaş anlayışı ile savaşa hazır bulunuşluk süresi de teknolojik

48 İrfan Sarp, *Türk Hava Kuvvetlerinin Doğuş Yılları*, Hv.Bas.ve Neş.Md.lüğü, Ankara 1986, s. 96.

ağırlıklı olarak değişmiştir. Demografik unsurun bu değişimin farkına varması ve ülkelerine karşı aidiyet duygusunun geliştirilmesi daha önemli hale gelmiştir. Çanakkale Savaşı'nda bu etkilerin birçoğunu görmek mümkündür. Bu kısımda cephe, PEST alt başlıklarına göre elde edilen bulgulara göre incelenmiştir. Şüphesiz burada tespit edilen bulgulara yeni katkılar sağlanabileceği gibi tespitler yorum ve bilgi bakımından yeniden değerlendirilebilir. Özellikle cephenin insan faktörü ve cephede her iki tarafın uyguladığı inovatif (yenilikler) unsurlar üzerinde çalışılabilecek hususlardandır.

7.1. İttifak ve İtilaf Güçlerinin Politik Durumu

Osmanlı İmparatorluğu 19. asrın sonlarında Sultan Abdülhamit zamanında Çanakkale tabyalarını güçlendirmiştir. Birinci Dünya Savaşı, Avrupa'da yükselen menfaat temin etme ve emperyal güç olma çatışmasından doğan gerginliğin eyleme dönüşmesi olarak tanımlanabilir. Türk milleti açısından bir diğer dezavantaj ise etkili isimlerin devlet tecrübesi ve yeterli bilgisi bulunmuyordu. İktidarı temsil eden bu güçlü kişiliklerin aralarındaki rekabet sağlıklı karar alınmasında da fırsat vermiyordu.

Savaşın çok uzun süreceği baştan öngörülemiyordu. Osmanlı İmparatorluğu ise iktidarda bulunan etkili birkaç isim tarafından yönetiliyordu. Savaşa giriş süreci Osmanlı İmparatorluğunu idare edenlerce etraflıca ve meşru bir zeminde yeterince tartışılmamıştır.⁴⁹ Aslında Osmanlı Devleti'nin son savaşında açılan cephelerin açılış sebepleri, desteklenebilirliği ve amacı ile sonucunun etkileri göz önünde tutulduğunda dikkate değer sonuçlara ulaşmak mümkündür.

Çanakkale Cephesi'nde bir yıldan fazla süren aktif ve pasif harekât evreleri ile savaşıyan tarafların sonraki harekât etkinliklerini etkilemiştir. Keza ilk hedeflerden olan Rus Çarlığına yardım edememe durumu da burada bolşevik ihtilaline etki etmiştir.

Balkan Savaşları'nda alınan ağır yenilgi, Türklerin muhariplik gücünü kaybettiği konusunda bir kanaat oluşturmuştu. Balkan Savaşları ile itibar kaybına uğrayan Türk ordusu burada savaşma azim ve iradesini kaybetmediğini ispat etmiştir. Sami Paşazade Sezai: "*Çanakkale müdafaası, üç mucizeler muharebesidir. Hali kurtardı; maziye hamaset ve azametini iade etti; vatanımızı bir vatana ebedi yaptı.*" derken Çanakkale ruhunu tanımlamıştır. Enver Beyin 5 Ekim 1915 ve 10 Ocak 1916'da Meclis-i Mebusan'da yaptığı açıklamalarla Ruslarla doğuda yapılan savaşlara ve takiben Çanakkale galibiyetine değinmiştir. İtilaf güçlerinin çekilmesi konusunda 500.000 asker ile de boğazları geçmelerinin mümkün olmayacağını söylemiştir. Enver Paşa konuşmasında şehitlerin kanı ile korunan vatan topraklarının korunacağına olan güçlü inancını ifade etmiştir.⁵⁰

49 Erdoğan Aydın, *Osmanlı'nın Son Savaşı*, 5.Baskı, Literatür Yayınları, İstanbul 2013, s. 1-6.

50 Mithat Atabay, "Osmanlı Meclis-i Mebusanında Çanakkale Muharebeleri Konusundaki Görüşmeler", *Askeri Tarih Araştırmaları Dergisi, Özel Sayı*, ATASE Yay. Genkur.Bsm., Ankara 2010, s. 55-66.

Türkiye, 3.800.000 asker ve sivil zayıyatı, işgal edilen bölgelerde 12.000.000 nüfus kaybıyla büyük bir trajedi yaşamıştır.⁵¹ O tarihe kadar her türlü olumsuzluklara rağmen büyük devletler nezdinde etkinliği olan ve büyük bir coğrafyada konuşlanmış olan Osmanlı İmparatorluğu, Umumi Harbin sonunda büyük devlet statüsüne veda etmek zorunda kalmıştır.⁵² Çanakkale Cephesinde ise muhariplik vasfını kaybetmediği görülmüştür. Nitekim kısa süre sonra başka bir mücadelenin içine girme iradesini göstererek günümüze kadar devam eden yeni bir siyasal yapı inşa edilmiştir. Bir Avrupalı bu durumu; “*Birinci Dünya Savaşı sonunda yenilen devletler kendilerine dayatılan antlaşmaları imzalamışlardır. Oysa Mustafa Kemal Paşa liderliğindeki Türkler, yeniden savaşa girerek bağımsız olmuş ve başka bir devletten emir almaya-caklarını ortaya koymuşlardır*” diye tanımlamaktadır. Bir Avrupalı münevverin ifadesiyle dış ülkelerden emir almayacağını ortaya koymuştur. Nitekim 9 Eylül 1922 yılında Yunanlıların denize dökülmesi sonucu Türk ordusunun boğazlar bölgesine yürümesi üzerine Churchill’in dominyonlarından yardım talebine Avustralya Başbakanı: “*Tek bir askerin hayatını tehlikeye koymayacağını ve savaşa karar verilirse, dominyonlardan işbirliği istenmemesi gerektiğini*” belirten anlamlı bir cevap vermiştir. İngilizler bu zamana kadar sömürgelerini kullanarak kendileri arka planda kalmayı tercih etmişlerdir. Oysa güneş batmayan İmparatorlukta bazı alışkanlıkların değişeceği Çanakkale Savaşları ile belirmeye başlamıştı.

Savaşta itilaf devletleri azınlıkları isyana teşvik etmek ve gelecekte devlet kurdurmak bahanesiyle istismar etmekten geri durmamıştır. Liman von Sanders’in anılarında Filistin Cephesinde görev yapan iki Yahudi taburu bilgisine yer verilir.⁵³ Remzi Çavuş’un Hain Kim isimli eserinde Cengiz Çandar’dan nakille Filistin Cephesi’nde savaşan 5000 civarında Yahudi askerin İngilizler safında Türklere karşı savaştığı bilgisini vermektedir.⁵⁴ Nitekim Siyonist liderlerinden Vladimir Eugeuniç, Gelibolu’daki “*Gönüllü Yahudi Birliğinin Hikâyesi*”⁵⁵ adlı eserinde, konuyu açıkça şöyle dile getirmektedir. “*Gelibolu’ya yolladığımız 600 kadar gönüllü Yahudi askerlerinin savaşlar sırasında gösterdiği üstün çaba ve başarı, davamızın dünyaya tanıtılması ve dikkate alınması bakımından çok yararlı olmuştur.*” ifadesine yer vermiştir. Gerçekten I. Dünya Savaşı henüz sona ermemişken ABD Başkanı Wilson’un da desteğiyle 2 Kasım 1917’de benimsenen “*Balfour Bildirisi*”, bugünkü İsrail’in kurulması için önemli bir dönüm noktası olarak değerlendirilmektedir.

51 Tahsin Berkman, *Harp Tarihi*, Kara Harp Okulu Basımevi, Ankara 1949, s. 228.

52 Büyük devlet olmanın ölçüleri yalnız toprak büyüklüğü olmayıp bu alanda birçok farklı ölçek kullanılmaktadır. Bununla birlikte toprak büyüklüğü de bir tasnifte büyük devlet tanımlamalarına girmektedir.

53 Sanders, *Türkiye’de Beş Yıl*, s. 361.

54 Remzi Çavuş, *Hain Kim? Bir İsyanın Perde Arkası*, Yitik Hazine, 2006, s. 96.

55 Necat TARAKÇI, http://www.tasam.org/tr-TR/Icerik/258/dunyanin_kaderini_belirleyen_savas_canakkale, Erişim Tarihi: 03.02.2015.

Her iki taraftan da askeri ve siyasi kariyeri sönen veya yükselen kişiler olmuştur. Churchill'in ifadesi ile "kaderin adamı" olarak tanımlanan Kur.P.Yb. Mustafa Kemal'in yıldızı burada parlamıştır. Amiral Carden mesleki hastalığa yakalanıp görevini devrederken Churchill de 20 yıl kadar kariyerini kaybetmiştir.

7.2. İttifak ve İtilaf Güçlerinin Ekonomik Durumu

1914-1918 yılları arasında hava faaliyeti bu cephede varlığını devam ettirmiştir. Türk Hava Gücü bu süreçte İtilaf güçleri karşısında bazen 1/14, en iyi durumda ise 1/7'lik bir fiziki güce sahip olmasına rağmen etkinlik bakımından gittikçe üstün duruma gelmiştir. Burada görev yapan kara subayları havacılığın önemine yakinen şahit olmuştur. Bu insanlar daha sonraki yıllarda Türkiye Cumhuriyeti'nde yetkin ve etkin konumlarda olduklarında havacılığa önem vermişlerdir. Çanakkale Cephesi'nde savaşın başından Birinci Dünya Savaşı sonuna kadar Osmanlı ordusu toplamda 4 uçak kaybederken, 53 civarında İtilaf gücü uçağı düşürülmüştür.⁵⁶ Şüphesiz, bunda en büyük paye kanatlarla birlikte Türk topçusuna aittir. Diğer taraftan savaşta 28 kara ve 14 deniz uçağı ile 42 uçaklık güçlü hava filosuna sahip olan İtilaf güçlerine karşı⁵⁷ Osmanlı ordusunun bölgede bulundurduğu uçak sayısının en iyi dönemlerde 7 civarında olmuştur.

Türkler bölgeye bu süre zarfında kısıtlı uçak sevk edebilmiştir. İtilaf güçlerine ait balon, uçak gemileri de ekonomik olarak yeterliliğin bir sonucuken, Türklerin bölgeye hava gücü göndermesinde ekonomik sıkıntılar her zaman önemli olmuştur. Müttefik Almanlar, parası verilemeyen uçakları, uçağı şiddetle ihtiyaç duyulan bir zamanda göndermemişlerdir. Şüphesiz bu ekonomik odaklı yaklaşımlar, müttefiklik ruhuna aykırı uygulamalar olarak tarihte yerini almıştır. Bu ve benzeri durumları dönemin subaylarının anılarında sıklıkla görmek mümkündür.

7.3. İttifak ve İtilaf Güçlerinin Sosyal-Kültürel Durumu

Enver Paşa savaş süresince sık sık bölgeye gelmiştir. 24 Eylül 1915 tarihli gezisi Mustafa Kemal'in istifa etme kararı almasına neden olmuş ve Liman von Sanders'in araya girmesi ile geciktirilmiştir. Mustafa Kemal'in hasta olarak bulunduğu bir sırada Enver Paşa'nın kendisini ziyaret etmemesi kırgınlığın sebebini oluşturmaktadır.⁵⁸

56 Okuyucu, "Çanakkale Muharebeleri'nde Hava Harekatı", s. 297.

57 Soner Oran, Çanakkale Cephesi'nde Hava Harekatı ve Safhaları, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S:51, Bahar 2013, s. 664.

58 Muzaffer Albayrak – Tuncay Yılmaz, *Sorularla Çanakkale Muharebeleri-1*, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2007, s. 163.

Osmanlı İmparatorluğu idari ve askeri erkânı, bu savaşla var olma mücadelesi verildiğinin farkındaydı ve bu nedenle bu netameli günlerde başkentin taşınması gündeme gelmiştir. Ancak sabık Sultan İkinci Abdülhamid'in direnci ile bu karar tehir edilmiştir. Takiben taşınma kararından vazgeçilmiştir. Cephenin göstermiş olduğu direnç ve başarının bir nişanesi olarak 28 Eylül 1915 tarihinde Sadaret tezkeresi, Meclis-i Mebusan tarafından kabul edilmiş ve dönemin Padişah'ı Sultan V. Mehmet'e "Gazi" unvanı verilmiştir.⁵⁹ Bu savaş her bakımdan asimetrik harbin izlerini taşımaktaydı. İtilaf güçleri üstün teknik güçlerine rağmen gaz kullanmaktan geri kalmamışlardır.⁶⁰ Hatta günümüzün önemli bir tehdit unsuru haline gelen elektronik aldatma ve siber savaşa ait uygulamaların da burada hayatı geçirildiğini söylemek gerekir.

Çanakkale Savaşları ile ilgili Alman arşivleri, Başbakanlık Osmanlı Arşivi ve Genelkurmay ATASE Daire Başkanlığı Arşivi oldukça zengin kaynaklara sahiptir. Burada yapılan ve ileride yapılacak yeni çalışmalarla savaşa ait daha orijinal bilgilerin çıkacağı değerlendirilmektedir. Savaşın tarafı olan İtilaf güçleri arşivleri de şüphesiz büyük bir zenginliktir. Ancak tarih yazımında en önemli konulardan biri, objektif olabilmektir. Objektiflik kavramında herkes tarafken bunun nasıl olacağı ve kesin bir objektifliğin olup olmayacağı tartışmalıdır. Bu nedenle arşivden çıkan belgelerin ve bu belgelerden güç alarak yazılan tarafların çalışmalarında elde edilen sonuçlar ve değerlendirmeler iyi analiz edilmelidir.

Son zamanlarda batılı gözünden ve oldukça zengin kaynaklarla da Çanakkale Cephesi incelenmektedir. Ancak itilaf güçlerinin yaklaşımları ve bakış açısı ile ittifak güçleri gerçekleri farklılık gösterir. Kaldı ki, Almanların ve Osmanlıların yaklaşımı bile farklıdır. Tarih kurgusunun da kendi birikim ve değerleri ekseninde olması tabiidir. Şüphesiz ki bu yaklaşımda Türklerin, Almanların ve İtilaf güçleri ile birlikte bu alanda söz söyleyen bilim insanlarının hepsinin çalışmaları dikkate alınmalıdır. Olayları inceleyişleri dikkate alınmalı, dersler çıkarılmalıdır. Olaylara bakış farklılığını gösteren bir anektod anlatılır. Bir İngiliz subayı Atatürk'le bir resepsiyonda karşılaşır. İngiliz subay uzakta oturmaktadır ve Atatürk'e bakışı rahatsızlık vericidir. Atatürk bunun sebebinin öğrenmek ister ve yaverini gönderir. İngiliz Ataşesi olan şahıs, babasının Çanakkale'de öldürüldüğünü söyler ve Atatürk bunun üzerine kendisine babasının Çanakkale'de ne işi olduğunu sordurur.

İtilaf güçleri arasında sosyal dayanışma zayıf durumdaydı. Daha önce ele geçirilen Afrika coğrafyasında yaşayan insanlar ölüm makinası olarak, Türklerin üzerine gönderilmiştir. Bu insanların inançları, değerleri, iklimsel farklılıkları ve bölgenin ya-

59 Atabay, "Osmanlı Meclis-i Mebusanında Çanakkale Muharebeleri Konusundaki Görüşmeler", s.52, 53; Oğuz Okuyucu, "Çanakkale Muharebeleri'nde Hava Harekatı", s.268; BOA, DH.İ.UM.EK., Dosya Nu.: 92, Gömlek Nu.: 60, Tarih: 13 C 1333

60 BOA, MF.MKT. Dosya Nu.: 1208, Gömlek Nu.: 62, Tarih: 24 C 1333; Apuhan, *Çanakkale 1915*, s.195; BOA, HR.SYS. Dosya Nu.: 2417, Gömlek Nu.: 41, Tarih: 21.01.1916

pısı uyumsuz olmuştur. Özellikle Batılı değer yargılarının hiçe saydığı etik değerler burada beklenenin aksine kendini göstermiş ve farkına varan pek çok asker Türklerle savaşmayı istememiştir.

Küçük bir coğrafyada 700.000 kadar askerin aynı zamanda bir arada bulunması ve mesafesi 5-8 metreye kadar olan keskin ayırımın adı siper olarak tanımlanmasına rağmen askerler arasında insani ilişkiler eksik olmamıştır. ANZAK askeri anı defterine mehmetçik ile ilgili hayranlık uyandıran destansı ifadeler yazarken, kendi yarası daha derin olan öksüz Mehmetçik annesi yaşıyor olan Fransız'ın yarasına kendi kıyafetini tampon yapmaktan dur etmemiştir. Diğer taraftan havada çarpışan ve birbirine halka gibi geçen mermiler 100 yıl sonra Çanakkale Müzesi'nde ziyaretçilere yeni anlamlar yüklemeyi sürdürmektedir.

7.4. İttifak ve İtilaf Güçlerinin Teknolojik Durumu

Çanakkale Cephesi'nde teknolojik güç ile teknolojik yetersizliğin mücadelesi egemen olmuştur. Türkler, teknik yetersizliği ve dışa bağımlılığın bedelini ödemişlerdir. Beslenme konusunda bile bu farklar açıkça görülmektedir. Esasen bu farkları 1854 Kırım Harbinde de acı bir şekilde tecrübe eden Osmanlı ordusu ve Osmanlı toplumu arada oluşan büyük farkı henüz kapatma gücünü yakalayamamıştı. Kırım Savaşı, İlber Ortaylı'nın da ifade ettiği üzere Avrupalı devletler ve ordularla Osmanlı toplum ve ordusunun daha fazla haşır neşir olması ile kültürel etkileşime katkı sağlamıştır. Türklerin, Batılı güçleri istemli bir batılılaşma ile yakalama mücadelesine rağmen birçok iç ve dış faktör bu sürecin tamamlanmasına da imkân vermemiştir. Çanakkale Cephesi, teknolojik fark ile milli kabiliyetlerin harekete geçirilememesinin sonuçlarının harekât alanına tesiri bakımından oldukça önemlidir. Bununla birlikte Türklerin cepheyi koruması ve boğazlardan geçit vermemesi önceden beklenen bir gelişme değildir.

Çanakkale Cephesinde; 18 Mart Deniz Savaşı ile 25 Nisan, 9-10 Ağustos Kara Savaşları çok iyi bilinmektedir. Hava Harekâtı esasen harekât öncesi ve savaş sonlarına kadar varlığını sürdürmüş, İtilaf güçlerinin olası hava baskınlarına karşı görev yapmıştır. Bu savaşlarda İtilaf güçleri donanmayı kuvvetlendirirken, hava hücumlarında 12'li uçak grupları oluşturarak taarruzda bulunmuşlardır.⁶¹ Kısıtlı imkânlara rağmen harekâtın her aşamasında ön alıcı tedbirler kapsamında yapılan hava keşifleri ile istihbarî alanda başarılar elde edilmiş ve harekâta hazırlanma fırsatı elde edilmiştir. Örneğin Yzb. Serno'nun ve Rasit Yzb. Shneider ile Alman pilot Seydler Türk Rasıt Hüseyin'in 18 Mart tarihinde yapmış oldukları keşifler ordu için oldukça faydalı

61 Mesut Günsev, *Savaş Aldatmaları*, Alfa Yay., İstanbul 2007, s. 12.

olmuştur. Bu sayede Türk deniz ve kara unsurları harekâta yönelik tedbir alırlarken, harekât sonrası İtilaf güçlerinin durumunu keşif yoluyla öğrenmişlerdir.⁶²

Bir savaşta teknolojik güç şüphesiz önemli bir unsurdur. Ancak taktiğin stratejiye galip geldiği de harplerde sıklıkla görülmektedir. Çanakkale Cephesi'nde Nusret mayının gemisinin dünyanın en güçlü donanmasına verdirdiği zarar bu kapsamdadır ve Churchill bu durumu, "Nusret dünyayı değiştirdi."⁶³ diye özetleyecektir. Emekli Orjeneral Muzaffer Ergüder'in anılarında yer alan ve Çanakkale semalarında bir Türk tayyaresinin beş İngiliz tayyaresinden dördünü peşpeşe düşürmesi de bu kapsamdadır. Ergüder bu başarıyı güçlü bir hava filosundan yoksun olmasına rağmen Türk pilotun kişisel casaret ve uçağının teknik olarak üstünlüğüne bağlar.⁶⁴ Gerek Nusret örneği gerekse havacıların başarılı hava muharebelerinde teknoloji kadar teknolojiyi kullanan irade de öne çıkmaktadır.

Çanakkale Cephesi muharebelerinde ortaya çıkan bir diğer gerçek, İngiliz subaylarının yetersiz ve tecrübesiz oldukları, birliklerini sevk ve idarede İttifak güçleri subayları kadar yetenekleri olmadığıdır. Her iki taraftan anılarını yazan subayların buldukları ortak noktalardan biri Anadolu askerinin sabrı, iradesi, itaati ve kanaat sahibi oluşudur. Şüphesiz bu vasıflar birliğini komuta eden bir subay için önemli bir güçtür. Bu fırsata sahip olan Türk subayları, esnek ve dayanıklı bir askerinin komutanlığını yapmanın yanında tecrübeleri ve iyi eğitimleri ile öne çıkmaktadır. Yine muharebeyi cepheden yönetmeleri de önemli bir katkı sağlamaktadır.⁶⁵ Ancak teknolojik üstünlük ve sınırsız olarak gözükene, gerçekte ise nihayetsiz olmayan lojistik destek birçok eksikliği telafi etmiştir.

Çanakkale Hava Harekâtında genel durum şöyle olmuştur. Yalnız 1915 yılında Çanakkale Cephesi'nde yapılan hava savaşları ile karadan Türk topçusu ve piyadesinin atışlarının sonucu İtilaf devletlerine ait 20⁶⁶ uçak düşürülmüştür. Bu uçakların düşürülüş şekli; hava-hava muharebeleri, topçu atışları ve piyade atışlarını neticesinde gerçekleştirilmiştir.⁶⁷ İngilizler Helles burnunda yaptıkları hava meydanını emniyetsiz bularak Bozcaada'ya taşındıkları zaman meydana sahte uçak bırakarak Türkleri bu hedefe taarruz ettirerek mühimmat sarf ettirmeyi bir harp hilesi olarak

62 İhsan Göymen, *Birinci Dünya Harbi IX ncu Cilt Türk Hava Harekatı*, Gnkur. Basımevi, Ankara 1969, s. 38, 39.

63 Wolf, *Gelibolu 1915*, s. 195.

64 İbrahim Fırtına, *Orgeneral Muzaffer ERGÜDER'in Havacılık Anıları 1922-1930*, THK Basımevi, Ankara 2009, s. 26.

65 Edward J.Erickson (Edt.Ali Berktaş), *I.Dünya Savaşı'nda Osmanlı Ordusu*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2009, s. 102.

66 Bütün Cephelerde toplan 34 adet İtilaf gücü uçağı düşürülmüştür. Kafkas 1, Filistin 5, Irak 8 ve Çanakkale'de 20 uçak zayıat verdirilmiştir.

67 Kansu vd., *Hvc.Tar:Türkler-1*, s. 213.

uygulamışlardır.⁶⁸ Aynı hileleri dönemin en önemli gemilerin sahtesini yaparak da uyguladıkları bilinmektedir.

1914-1917 arasında düşürülen uçak sayısı oldukça yüksek bir rakama tekabül etmektedir. İtilaf güçleri 1916 yılının ilk 15 gününde 10 civarında uçak kaybetmişlerdir. Çoğu Türk topçusu tarafından olmak üzere cephenin faaliyette kaldığı süre içerisinde ve sonrasında toplamda 53 İtilaf gücü uçağı düşürülmüştür. Çanakkale Cephesi, Türk havacılık tarihi bakımından oldukça ehemmiyet arz eder. Çanakkale Savaşları kara, deniz, hava ve sabit balonların kullanıldığı ilk büyük savaşı. Daha önce de ifade edildiği gibi savaşta Türk tarafı özellikle hava gücü bakımından ilk başlarda 1/14'lük bir eşitsizliğe sahipti. Zamanla bu oran İtilaf devletlerinin aleyhine 1/7'lik bir seviyeye düşmüştür. Çanakkale Savaşı'nda elde edilen ve havacılık tarihi bakımından önemli olduğu değerlendirilen teknolojik temelli yeniliklerin de olduğu oldukça inovatif bir harp sahası olmuştur.⁶⁹ Diğer taraftan 30 Kasım 1915 tarihinde AK 1 Albatros ile görev yapan Pilot Ütğm. Ali Rıza ve Rasit Tğm. Orhan Beylerin Seddülbahir üzerinde bir Fransız uçağını hava-hava muharebesinde düşürülmelerinin⁷⁰ Türk Havacılık tarihinde ayrı bir anlam ve değeri vardır.

a) İtilaf güçleri üzerine peksimet kutularına doldurulmuş 100-150 adetlik çiviler atma,

b) Demirden yapılmış göndeler içine nitrogliserin doldurarak üzerine top mermileri tıpaları takılarak bombalar yapılması,

c) İngiliz Queen Elizabeth drenotunun toplarının atışını tanzim etmek için kullanılan telsiz sisteminin havadan elektronik karıştırma ile işlevsiz hale getirilmesi Türk ve Alman havacıların bazı çalışmalarıdır.

d) İngilizlerin yoğun keşif faaliyeti sonrası bombalamak üzere filolar göndermeleri,

e) Çanakkale Cephesinde uçak gemisi kullanılması da Türk Cephelelerinde yeni bir uygulama olmuştur.

f) Balonları topçu ateşini ve gemilerin ateşini yönlendirmede kullanmaları da Türklerin cephede karşılaştıkları ve kayıplar verdikleri İngiliz uygulamaları olmuştur.

Harbin siperlere kitlenmesi ve dar alanda yaşamak zorunda kalan yüzbinlerce insanın çaresizlikten bulunduğu yenilikler olarak da bu gelişmeleri değerlendirmek mümkündür.

68 Günsev, *Savaş Aldatmaları*, s. 20.

69 Mehmet Erdoğan, *Hava Gücü ve Savaş*, Genkur.Bsm., Ankara 1986, s. 32.

70 Osman Yalçın, *Türk Hava Harp Sanayii Tarihi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2013, s. 46.

Türk uçaklarının iki önemli zafiyet alanı telsiz sistemi ve makineli tüfekleri olmamasıydı. Telsiz sistemleri olsaydı, Türk hava unsurları kısa sürede harekâta dâhil olabilecek, sonuçları ilgililere daha seri iletebilecekti. İlk başlarda tüfekler uçaklarda henüz kullanılmadığında düşman uçaklarının pilotlarına karşı şahsi tabancalar ile ateş edilmiştir. Oysa İtilaf güçleri uçakları makineli tüfekle techiz edilmişti. Tek kişilik Fokker E-III uçaklarının makineli tüfekle techizi ve Cepheye gelmesi Türk tarafına büyük avantaj sağlamıştır. Türk havacıların keşif raporları deniz ve kara savaşları öncesinde olduğu gibi İtilaf güçlerinin çekilme emareleri havadan defalarca tespit edilmiştir. Yine Mustafa Kemal Paşa da İtilaf güçlerinin çekileceği doğrultusunda görüş beyan etmiştir. Bütün bunlara rağmen bir genel taarruz ile İtilaf güçlerinin denize dökülmemesi kaçırılan bir fırsat olmuştur.

Nitekim Balkan Savaşlarında Lüleburgaz Muharebesi'nde yenilen ordu, Çanakkale'de zafer kazanınca geçmişteki ayıbın örtüldüğünün bir nişanesi olarak o tarihlerde bir abide dikilmiştir.⁷¹ Balkan Savaşları, yalnız orduyu değil milleti genel olarak yıkıma uğratmıştır. Zaferi müteakiben gazilere ve yaralılara yönelik birçok yardım kampanyaları düzenlenmiş, cepheyi gezmek ve askerlere moral vermek üzere ülkenin her tarafından heyetler gelmiştir. Yine Anamur gibi oldukça küçük bir belde-den 1.000 (bin) sığır ve dana hediye olarak gönderilmiştir.⁷²

Savaş yıllarında Türk ve Alman havacı personel birlikte görev yapmışlardır. Bu görevde özellikle modern uçakların Almanlara tahsis edildiği anılarda yoğun olarak yer alır. Örneğin Avni OKAR anılarında; Almanlar son sistem Fokker tipi tayyareleri alırken, Yzb. Fazıl'a daha alt kalitede olan Albatros D-III'ün tahsisinden bahseder.⁷³ Savaş süresince Türk ve Alman ekibin aynı bölükte beraber çalışması zaman zaman sorunlar çıkmasına neden olmuştur. Farklı kültürlerden gelen ve farklı değerleri olan bu insanların karmasından oluşan bölüklerin başarıları ile aynı millete ait insanlardan oluşan bölüğün ahenk ve başarısı şüphesiz aynı olmamıştır. Savaşın hemen bütün cephelerinde belirli bir ağırlığı olan Almanların başarıyı kendilerine, başarısızlığı ise Türk Ordusuna mal etmesi genel bir algı yöntemi idi. Diğer taraftan Almanlar müttefik olmalarına rağmen Alman birliklerinin donanımı ile Türk birliklerinin donanımı da oldukça farklıydı ve Almanlar daha güçlü ve etkin silahlara sahiptir. Askerlik mesleği dışında politize olmaları da Türk komutanları ve subayları rahatsız etmekteydi. Nitekim Mustafa Kemal Paşanın bu konu ile ilgili açık görüşleri bulunmaktaydı. Mustafa Kemal Paşa'nın, Falkenhayn'ın işi dışında meşgul olduğu işlere yönelik Enver Paşa'ya gönderdiği raporlar bu kapsamdadır.⁷⁴

71 BOA, DH.İ.UM.EK., Dosya Nu.:24, Gömlek Nu.:50, Tarih:1 S 1335

72 BOA, DH.İ.UM.EK., Dosya Nu.: 97, Gömlek Nu.: 77, Tarih: 27 C 1334; BOA, DH.İ.UM., Dosya Nu.: 89-05, Gömlek Nu.:132, Tarih: 21 M 1334; BOA, HR.SYS, Dosya Nu.: 2175, Gömlek Nu.:7, Tarih: 25.01.1917

73 Avni Okar, *Türkiyede Tayyarecilik 1910-1924*, 2.Baskı, YKY, İstanbul 2010, s. 35.

74 Artuner, *Kayıp Topraklar Ortadoğuda Türk Askeri*, s. 278-286; Osman Yalçın, "Hava Subayı Şehit Pilot Binbaşı Fazıl Bey'in Harp Sahası Uygulamaları ve Dönüşümcü Liderlik İzleri", *Hava Harp Oku-*

Çanakkale Hava Savaşları yalnız cephe için değil aynı zamanda İstanbul için de oldukça önemliydi. İngilizler 1915 yılından itibaren her fırsatta İstanbul'a hava taarruzu ile saldırmışlardır. Bu saldırıların önlenmesi maksadıyla "İstanbul Muhaberat-ı Havaiye Kumandanlığı" kurulmuştur. İstanbul üzerine sızan İngiliz uçakları dikkatle izlenmiş ve bir takım tedbirler alınmıştır.⁷⁵ Nitekim Birinci Dünya Savaşı'nın son hava muharebelerinden biri 25 Ekim 1918 tarihinde İstanbul semalarında Yzb. Fazıl ve 5 İngiliz uçağı arasında cereyan etmiştir.⁷⁶ İstanbul üzerinde Pilot Yzb. Fazıl Bey beş İngiliz uçağına karşı hava muharebesi yaparken, Filistin Cephesi'nin son kara muharebesi yine 25 Ekim 1918'de Katma'da cereyan etmekteydi. Osmanlı İmparatorluğu, Birinci Dünya Savaşı'na iki ayrı cephede aynı zamanda birinde karada diğerinde havada verdiği muharebelerle son vermiştir.

Çanakkale'de önemli mücadelenin bir safhası da denizaltıların Marmara'ya geçebilme ve Osmanlı ordusuna lojistik, harekât ve moral bakımından darbe vurması emelidir. Bu konuda boğazı geçen denizaltı da olmuştur. Yalnız bir denizaltının tek başına Marmara'da varlık göstermesi ya da harekâtın seyrini değiştirmesi askeri hedefler bakımından söz konusu değildir. Bu nedenle boğazı geçen denizaltıya farklı anlamlar yüklememek gerekir.

Sonuç

Türkiye'nin stratejik konumunun yanında Çanakkale'nin de stratejik olarak özel bir yeri bulunmaktadır. Tarihin hemen her döneminde güçlü devletler boğazlara egemen olmak istemişler ve bu amaca ulaşabilmek için savaşlar yapmışlardır. Birinci Dünya Savaşı yıllarında Çanakkale'de açılan cephe, savaşın kaderi ve insanlığın geleceğı açısından önemli roller üstlenmiştir.

Şüphesiz Çanakkale Cephesi'nin Türkler açısından önemli sonuçları olmuştur. Cumhuriyet Türkiye'sinin kurucusu burada tanınır hale gelmiştir. Kanlı savaşlar Rus çarlığının çökmesine neden olurken, İngiltere'nin doğulu bir devlet tarafından yenilebileceğı algısı dünyadaki güneş batmayan imparatorluğun büyüleyici üstün güç algısına zarar vermiştir.

Yeni bir kuvvet çarpanı olan havacılık Çanakkale'de önemli ölçüde harekâtın başlaması öncesi hazırlıkların keşfinin yapılmasına, harekâtın denizde ve karada sür-

lu 3.Ulusal Liderlik Sempozyumu, HHO Basımevi, İstanbul 2014, s. 168, 169; Osman Yalçın, "Hava Şehit Pilot Binbaşı Fazıl Bey'in Hayatı ve Çalışmaları", *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, ISSN 1305-5992, Sayı:21, Güz 2014, Ankara, s. 258-260.

75 Okur, "Osmanlı Devleti'nin Almanya ile İttifakı...", s. 31; Osman Yalçın, *Türk Hava Kuvvetleri Teşkilatlanma Tarihi (Cumhuriyet Dönemi)*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, G.Ü.Sos.Blm.Enst., T.C.Tarihi Bilim Dalı, Ankara 2004, s. 84.

76 Okur, "Osmanlı Devleti'nin Almanya ile İttifakı...", s. 35, 36.

dürülebilirliğine ve sonuçlarına tesir etmiştir. Cephe'nin havacılık boyutu çok fazla üzerinde durulmayan ya da yeterince çalışılmayan bir konudur.

Çanakkale, teknolojik ve inovasyon alanında önemli yeniliklerin harp sahasında uygulandığı bir cephe olmuştur. Bu yönleriyle de incelenmeye muhtaçtır.

KAYNAKÇA

Arşiv Belgeleri

- BOA, DH.İ.UM.EK., Dosya Nu.: 92, Gömlek Nu.: 60, Tarih: 13 C 1333
BOA, MF.MKT. Dosya Nu.: 1208, Gömlek Nu.: 62, Tarih: 24 C 1333
BOA, HR.SYS. Dosya Nu.: 2417, Gömlek Nu.: 41, Tarih: 21.01.1916
BOA, DH.İ.UM.EK., Dosya Nu.:24, Gömlek Nu.:50, Tarih:1 S 1335
BOA, DH.İ.UM.EK., Dosya Nu.: 97, Gömlek Nu.: 77, Tarih: 27 C 1334
BOA, DH.İ.UM. Dosya Nu.: 89-05, Gömlek Nu.: 132, Tarih: 21 M 1334
BOA, HR.SYS, Dosya Nu.: 2175, Gömlek Nu.: 7, Tarih: 25.01.1917
BOA, DH.EUM.5.Şb., Dosya Nu.:17, Gömlek Nu.:46, Tarih:26 Za 1333
BOA, DH.İ.UM.EK., Dosya Nu.:82, Gömlek Nu.:18, Tarih:05 C 1335

Telif ve Tetkik Eserler

- Atabay, Mithat, "Osmanlı Meclis-i Mebusanında Çanakkale Muharebeleri Konusundaki Görüşmeler", *Askeri Tarih Araştırmaları Dergisi, Özel Sayı*, ATASE Yay. Genkur.Bsm., Ankara 2010.
- Aksan, Yaşar, *Çanakkale*, Bizbize Yay., Ertem Matbaası, Ankara 2007.
- Artuner, Burak, *Kayıp Topraklar Ortadoğu'da Türk Askeri*, Truva Yayınları, İstanbul 2005.
- Armaoğlu, Fahir, *19.Yüzyıl Siyasi Tarih(1789-1914)*, 2. Baskı, TTK, Ankara 1999.
- Apuhan, Recep Şükrü, *Çanakkale 1915*, Timaş Yay., İstanbul 2007.
- Aydar, Orhan, *Uçan Süvariler*, Ulus Basımevi, Ankara 1948.
- Aydın, Erdoğan, *Osmanlı'nın Son Savaşı*, 5.Baskı, Literatür Yayınları, İstanbul 2013.
- Bayur, Yusuf Hikmet, *Türk İnkılabı Tarihi Cilt:II-Kısım:IV*, TTK, Ankara 1999.
- Besbelli, Saim, *Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi VIII. Cilt Deniz Harekatı*, Gnkur.Basımevi, Ankara 1976.
- Berkman, Tahsin, *Harp Tarihi*, Kara Harp Okulu Basımevi, Ankara 1949.
- Çavdar, Tevfik, *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi 1839-1950*, 3. Baskı, İmge Yayınları, Ankara 2004.
- Çavuş, Remzi, *Hain Kim?Bir İsyanın Perde Arkası*, Yitik Hazine, 2006.
- Erdoğan, Mehmet, *Hava Gücü ve Savaş*, Genkur.Bsm., Ankara 1986.
- Ersoy, Mehmet Akif, *Safahat*.
- Erdoğan, Mehmet, *Hava Gücü ve Savaş*, Genkur.Bsm., Ankara 1986.
- Erickson, Edward J., *I. Dünya Savaşı'nda Osmanlı Ordusu*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2009.
- Fırtına, İbrahim, (Yay.Haz.) *Orgeneral Muzaffer ERGÜDER'in Havacılık Anıları 1922-1930*, THK Basımevi, Ankara 2009.

- Gediz, Ergüder, *Türk Hava Kuvvetleri Tarihi Cilt-I 1911-1918*, Tarhç.Ş.Md.lüğü, Ankara.
- Günsev, Mesut, *Savaş Aldatmaları*, Alfa Yay., İstanbul 2007.
- Göymen, İhsan, *Birinci Dünya Harbi İxncu Cilt Türk Hava Harekatı*, Gnkur. Basımevi, Ankara.
- Haksun, Korel, *Tarihten Notlar 2, Kastaş Yay., İstanbul 2004.*
- Albayrak, Muzaffer, - Yılmaz, Tuncay, *Sorularla Çanakkale Muharebeleri-1*, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2007.
- Erickson, Edward J., (Edt.Ali BERKTAY), *I.Dünya Savaşı'nda Osmanlı Ordusu*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2009.
- Kabacalı, Alpay (Hzrly.), *Talat Paşa'nın Anıları*, 6. Baskı, Türkiye İş Bankası ve Kültür Yayınları, İstanbul 2011.
- Kayabalı, İsmail – Aslanoglu, Cemender, *Türk Kültürü Aylık Dergisi Hava Kuvvetleri Sayısı*, Sayı:116, Yıl:10, Haziran 1972, Ayyıldız Matbaası, Ankara 1972.
- Kansu, Yavuz - ŞENSÖZ , Sermet - ÖZTUNA, Yılmaz, *Havacılık Tarihinde Türkler 1, 2'nci Baskı*, Hv.K.Bsm., Ankara, 2006
- Keyüsk, Mazlum, *Türk Havacılık Tarihi 1914-1916 İkinci Kitap Birinci Kitap*, Hv.Bsm., Eskişehir 1951.
- Köni, Hasan, “Suriye-Filistin-Irak ve Arabistan Cepheleleri”, *100'üncü Yılında Birinci Dünya Savaşı Sempozyumu 24 Ekim 2014*, Gnkur.ATASE D.Bşk.lığı, Hava Harp Okulu Şehit Muzaffer Erdönmez Sinema Salonu, İstanbul 2014.
- Kurter, Ajun, *Türk Hava Kuvvetleri Tarihi-1*, Hv. K. Basımevi, Ankara 2002.
- Kressenstein, Friedrich Freiherr Kress von, Çev.:Tahir Balaban, Son Haçlı Seferi Kuma Gömülen İmparatorluk, Yeditepe, 2. Baskı, İstanbul 2013.
- Sarp, İrfan, *Türk Hava Kuvvetlerinin Doğuş Yılları*, Hv.Bas.ve Neş.Md.lüğü, Ankara 1986.
- Sanders, Liman von, (Çev.:Eşref Bengi ÖZBİLEN), *Türkiye'de Beş Yıl*, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul 2010.
- Okur, Mehmet, “Osmanlı Devleti'nin Almanya İle İttifakını ve Birinci Dünya Savaşı'na Girişini Gerektiren Sebepler”, *Askeri Tarih Araştırmaları Dergisi, Özel Sayı, S:16, Ağustos 2010*, Gnkur.Bsm., Ankara 2010.
- Okar, Avni, *Türkiye'de Tayyarecilik 1910-1924*, 2.Baskı, YKY, İstanbul 2010.
- Sander, Oral, *Siyasi Tarih İlkçağlardan 1918'e*, İmge Yayınları, Ankara 2012.
- Soner, Oran, Çanakkale Cephesi'nde Hava Harekatı ve Safhaları, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S:51, Bahar 2013.
- Özbilen, Eşref Bengi (Çeviren), *Denizlerde Yenilmediler Cihan Harbinde Alman Bahriyeliler*, 1. Baskı, Türkiye İş Bankası ve Kültür Yayınları, İstanbul 2011.
- Okuyucu, Oğuz, “Çanakkale Muharebeleri'nde Hava Harekatı”, *Askeri Tarih Araştırmaları Dergisi, Özel Sayı, S:16, Ağustos 2010*, Gnkur.Bsm., Ankara, 2010
- Tetik, Ahmet – Demirtaş, Y.Serdar – Demirtaş, Sema, *Çanakkale Muharebeleri'nin Esirleri-İfadeler ve Mektuplar-Cilt-I*, Gnkur.Bsm., Ankara 2009.

- Tuncoku, A.Mete, *Anzakların Kaleminden Mehmetçik Çanakkale 1915*, AAM, Ankara 2005.
- Ünalp, Rezzan, "Kuruluşundan Günümüze Türk Ordusu", *Kuruluşundan Günümüze Türk Ordusu On İkinci Askeri Tarih Sempozyumu Bildirileri-1, 20-22 Mayıs 2009*, ATASE Yay. Genkur.Bsm., Ankara 2009.
- Westwell, IAN, *Resimli Harp Tarihi Birinci Dünya Savaşı*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2014.
- Yalçın, Osman, *Türk Hava Harp Sanayii Tarihi 1913-2009*, Hv. Bsm. ve Neş. Md.lüğü, Ankara 2009.
- Yalçın, Osman, *Türk Hava Harp Sanayii Tarihi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2013.
- Yalçın, Osman, *Türk Hava Kuvvetleri Teşkilatlanma Tarihi (Cumhuriyet Dönemi)*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, G.Ü. Sos. Blm. Enst., T.C. Tarihi Bilim Dalı, Ankara 2004.
- Yalçın, Osman, "Hava Subayı Şehit Pilot Binbaşı Fazıl Bey'in Harp Sahası Uygulamaları ve Dönüşümcü Liderlik İzleri", *Hava Harp Okulu 3.Ulusal Liderlik Sempozyumu*, HHO Basımevi, İstanbul 2014.
- Yalçın, Osman, "Hava Şehit Pilot Binbaşı Fazıl Bey'in Hayatı ve Çalışmaları", *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, ISSN 1305-5992, Sayı:21, Güz 2014 Ankara.
- Yalçın, Osman, *Osmanlı İmparatorluğunun Son Yıllarında Bir Kararlılık Gösterisi: "Kıtalararası Osmanlı Hava Seferi"*, Akdeniz İnsani Bilimleri Dergisi MJH, Güz:2014 Antalya.
- Wolf, Klaus, *Gelibolu 1915 Birinci Dünya Harbi'nde Alman-Türk Askeri İttifakı*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2014.